

KORNATI

OKRUNJENI OTOCI

FORUM

KORNATI

OKRUNJENI OTOCI

Napisao
VLADIMIR SKRAČIĆ

Uredio i opremio
ANTUN TRAVIRKA

Fotografije
DAVOR ŠARIĆ
ŽELJKO KARAVIDA
MLADEN RADOLOVIĆ
JAKOV ŠOKOTA
ŽIVKO ŠOKOTA
TJEŠIMIR MARIĆ

Glavna i odgovorna urednica
ĐURĐICA ŠOKOTA

Za izdavača
ŽIVKO ŠOKOTA

Lektorirala
NIVES OPAČIĆ

Fotoliti i tisak
GORENJSKI TISK, KRANJ, SLOVENIJA, 2003.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Znanstvena knjižnica Zadar
UDK 908 (497.5 Kornati)

SKRAČIĆ, Vladimir
Kornati: okrunjeni otoci / Vladimir Skračić; [uredio Antun Travirka; fotografije Davor Šarić... et al.]. - Zadar: Forum, 2003. - 80 str. : ilustr. u bojama; 24 cm + [1] presavijeni list sa zemljop. kartom Kornata

ISBN 953-179-599-1

Kornati

Mnogi su prvi put čuli za Kornate kada je dio otočja s Telašćicom, 1980., proglašen nacionalnim parkom. Do tada su Kornati i oni koji su s njima i u njima živjeli bili na rubu medijskog, društvenog i svakog drugog interesa. Sve što je otočje stoljećima držalo po strani: neistraženost, nepristupačnost, rustičnost i siromaštvo, počelo se od tada pretvarati u prvorazredne vrijednosti, iz dana u dan postajati sve važnijim, a u suvremenom svijetu opterećenom konfekcijskim proizvodima svih vrsta - upravo najvažnijim. Svi su u Kornatima i onome što oni čuvaju otkrili jedinstvenu prirodnu i antropološku baštinu.

Teško bi danas bilo naći iole upućena čovjeka koji nije čuo za ovo otočje. Nema dana da se slike Kornata ne nađu na stranicama novina ili TV ekranima. Ikonografija velikih turističkih sajmova zatrpana je razglednicama s arhipelaga. Gastronomska ponuda s toga otočja dospjela je na stranice najuglednijih turističkih revija... Odakle takvo zanimanje za ovo donedavno udaljeno i nepoznato otočje? Čime privlače Kornati? Što su to Kornati?

Je li to razglednica, sveobuhvatan pogled na otočni labirint iz aviona ili nekog od kornatskih vrhova, prisjećanje na mitološke pomorce i slavne posjetitelje, asocijacija na stvarne i izmišljene legende? Privlači li to njihova prošlost: ostaci prvih kolonizacija - vivariji, solane, villae rusticae, utvrde, crkve, kapelice - ili možda njihova sadašnjost: još prisutni tragovi zanemarenih djelatnosti - kilometarski suhozidi, izolirane ograde, muli, sterala, stanovi i sakaturi? Jesu li Kornati samo san umornih stanovnika zagušenih gradova, znatiželja učenjaka, izazov mladih željnih avanture, nedovršeni projekt ekologa i ljubitelja prirode? Ili samo nada da će se ostvariti iluzija: sam u otočnom labirintu, sam u svojoj uvali, sam na

Arhipelag - pogled iz Telašćice

pustom otoku... kupanje u čistom moru, rudimentaran ribarski jelovnik, elementarnost svega što okružuje?

Svaki je zemaljski prostor uređen po svojim pravilima, božanskim, prirodnim ili ljudskim. Svaki je poseban i različit. Po kojim su to pravilima uređeni Kornati? Čega tamo ima što se ne može naći na drugim mjestima, na drugim jadranskim i mediteranskim otocima? Jesu li to kornatske krune, golemi broj malih otoka, izvanredno razvedena obala, fantastično podmorje, nedostupna i nepoznata polja i ograde, tišina i mir samotnih uvala... Svatko će reći, pa toga ima svugdje! O čemu je onda riječ? Odgovor nije ni jednostavan ni jednoznačan. Knjiga koja je pred vama pokušaj je da se on nađe. No na jedno je pitanje moguće odgovoriti već sada: ono što Kornate čini posebnim i različitim od svih arhipelaga jest raspored i odnos svih sastavnica koje ih drže na okupu - i onih prirodnih i ljudskih i onih prošlih i sadašnjih.

Prirodna osnova

Otočni vijenac od četiri niza

Kornati su najgušći arhipelag na Sredozemlju. Nigdje se u ovom velikom moru nije na tako malo prostora stisnulo toliko otoka. Zbog nejasnih kriterija oko

definicije otoka općenito, nema opće suglasnosti o njihovu broju. No smatramo da nećemo pogriješiti ako ovaj broj zaokružimo na 150. Površina akvatorija u kojemu su smješteni iznosi oko 320 km².

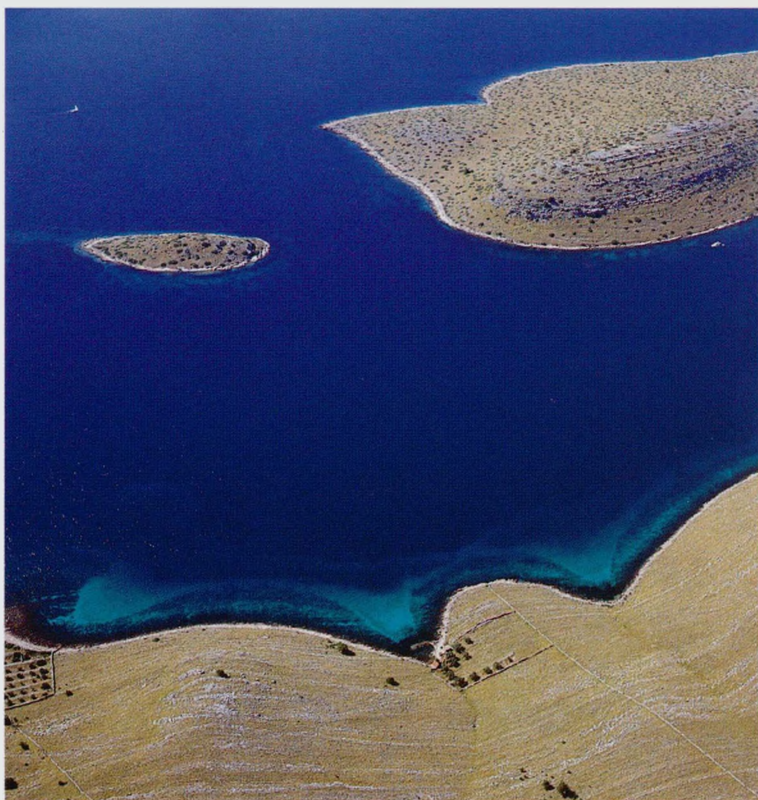
Otočje je poredano u četiri paralelna niza. Nizovi ni na kartama ni u narodu nemaju svoja posebna imena, ali ćemo ih zbog lakšeg snalaženja u prostoru i u izlaganju zvati - idući od jugozapada prema sjeveroistoku - *pučinski* (najveći otoci Levrnaka, Piškera, Lavsa i Kurba), *kornatski* (najveći otok Kornat), *žutski* (najveći otok Žut) i *sitski* (najveći otok Sita). Lokalno stanovništvo i vlasnici posjeda dijele otočje na dvije velike cjeline: *Gornji Kurnat*, kojemu okosnicu čine otoci Žut i Sita, i *Donji Kurnat*, kojemu okosnicu čini sâm Kornat, najveći otok u skupini, i već spomenuti otoci pučinskog niza.

Kornati su, poput mnogih jadranskih, mediteranskih i svjetskih otoka, nastali na kraju ledenog doba kada se površina svih mora tako osjetno podigla da su bivša polja postala more, a bivši gorski lanci otoci. Proces izdizanja razine mora u nešto promijenjenom obliku (otprilike 1 mm na godinu) traje i danas. Da je tome tako, potvrđuju antički ostaci u Kornatima, koji su prije dvije tisuće godina bili iznad morske površine ili na njezinoj razini. Najbolje očuvani među njima jesu vivariji u podmorju otoka Svršate i u Maloj Proversi, potopljene solane u Šipnatama i Lavsi, potopljeni *muli* u podmorju Trstikovca, Stativala i Sedlastog boka, neistraženi podmorski ostaci u Piškeri.

Najveći otok u arhipelagu jest Kornat. Murterini, najbrojniji među vlasnicima posjeda, nazivaju ga *Kurnat*, otočje *Kurnati*, a sebe *Kurnatarima*, ostali susjedi i šira javnost uglavnom *Kornat* i *Kornati*. Površina otoka iznosi 32 525 315 m²; duljina litorala 66,1 km, a visina 235 m - vrh

Otok Zornik

Otok Dragunarica

Katina i Vela Proversa

Među prvima kolonizirana - uvala Šipnate

Metlina. Otok je dug 25,2 km ili 13,6 morskih milja. No osobitost i prepoznatljivost kornatskog arhipelaga čine mali otoci. Površina svih otoka iznosi 69,5 km². Od nje se 66,5% odnosi na dva najveća (Kornat i Žut), a na preostalih 148 otpada 33,5%. Prosječna je dakle površina kornatskog otoka, kada se izuzmu najveći, vrlo mala: jedva 0,16 km². Neki su tako mali da među geografima nema suglasnosti oko njihova statusa. Odatle i dio zbrke oko broja kornatskih otoka. Međutim, u jednom prirodno strukturiranom ambijentu sve ima svoje mjesto, pa tako i malo može biti veliko. Čini se da je upravo o tome riječ na Kornatima.

Mir je zavladao otočjem - Kornati u suton

Kornati - nacionalni park

Dio Kornatskog otočja, otprilike dvije trećine kopna i akvatorija, danas je nacionalni park. Iz Zakona o uvođenju najvećeg stupnja zaštite izostavljeni su Žut i Sita sa svojim otocima, iako geomorfološki, geografski i kulturološki pripadaju kornatskoj otočnoj skupini. Od proglašenja otočja nacionalnim parkom, 1980., na Kornatima su provedena mnoga znanstvena istraživanja, osobito ona koja se odnose na prirodnu baštinu. Ova su istraživanja iznijela na vidjelo brojne obavijesti o geološkim, meteorološkim, zemljopisnim, biološkim i drugim osobitostima otočja. Popisano je do sada 537 biljnih vrsta na kopnu, 226 svojti bentoskih alga, oko 850 vrsta živih organizama u moru, a među njima 579 beskralježnjaka, 160 vrsta riba, jedna kornjača i tri vrste sisavaca, od kojih je jedan - morska medvjedica - vjerojatno zauvijek izgubljen.

Unatoč tako velikim brojevima, svi se slažu da su Kornati nedovoljno istraženi. Ovu tvrdnju može potkrijepiti samo jedan podatak. Znanstvenici smatraju da bi se broj svih živih organizama u moru, kada bi bili istraženi, kretao između 2500 i 3000. Isto tako nedostatno je istražena i opisana antropološka baština otočja, pa ćemo to ovom prilikom pokušati bar djelomično ispraviti.

Krune - kameni štit od otvorena mora

Pod krunom od Mane

Okrunjeni otoci

Svojim postankom, načinom formiranja, geološkom građom i vrstama tla kornatski se reljef ni po čemu ne razlikuje od ostalih jadranskih otoka, osobito susjednih. Međutim, samo ovdje nalazimo jedan tip litorala kojega nigdje drugdje na Jadranu nema. Riječ je o strmo odsječenoj obali prema otvorenom moru.

Ova se posebna konfiguracija u lokalnom govoru otočana naziva *krunom*, a u stručnim i medijskim krugovima najčešće *klifom* ili *strmcem*. Krune su nastale tektonskim rasjedom kojim se pučinski dio otočja odlomio i nestao pod morem. Naknadnim erozivnim procesima pod utjecajem vjetra i morskih struja oformio se niz od strmaca koji štite otočje od otvorena mora. Krune započinju otokom Pularom na jugoistoku, protežu se kopnom i u podmorju preko otoka Kasele, Kolobučara, Lavse, Velikog i Malog Škanja, Velike i Male Panitule, Piškere, Velikog i Malog Rašipa, Mane, Borovnika, Baluna, Mrtvača, Velikog i Malog Obručana te završavaju s jugozapadne strane Dugog otoka na rtu *Lopata*. Ovu konfiguraciju Dugootočani nazivaju *stenama*. Najviše među njima nalaze se na otocima Kolobučaru (82 m), Velikom Rašipu (62 m) i Mani (68 m) u

Lijevo:
Kruna na Kolobučaru

Garma

Kornatima te lokalitetu Grepašćak na Dugom otoku (166 m). Duljina svih kruna na kornatskom dijelu arhipelaga iznosi oko sedam kilometara, a otprilike isto su toliko duge i dugootočke stene.

Krune su, zbog svoje osobite građe, izgleda i nedostupnosti čovjeku, pogodno stanište mnogim vrstama ptica, osobito *roncima* (*Pediceps cristatus*), divljim golubovima (*Columba livia*) i *caparanima* (*Cypselus maritimus*). Na njihovim strmcima rastu rijetke endemske vrste biljaka i raslinja, prilagođene životu u osobito teškim uvjetima. U njihovu strmo odsječenom podmorju nekada su se nalazila najpoznatija lovišta jastoga (*Palinurus vulgaris*), raroga (*Homarus vulgaris*) i mnogih visokokvalitenih vrsta riba.

Duljina kornatskog litorala iznosi oko 307 km. Na ovako dugoj obalnoj crti mnogo je pličina, rtova i uvala. Osobitu pozornost privlače *garme* - strmo usječene uvalice izglodane djelovanjem mora. Za neke veće može se pretpostaviti da su bile priručni kamenolomi (*petrale*), a druge izvrsna skloništa za ribare, brodove i ovce. Neke su svojim otocima odredile i ime (npr. *Garmenjak*). Riječ nije ni grčka ni romanska pa se može misliti da dolazi iz jezičnog fonda prvih stanovnika.

Podmorje - zakopano blago

Najslavniji dio kornatske povijesti, vidjet ćemo, odnosi se na ribarstvo. Potopljene nizine, livade morskih cvjetnica (*posidonia oceanica*) s velikim brojem podmorskih uzvisina i pličina, razvedenom obalom i podvodnim strmcima, te osobito blizina *Kulfa* (otvorenog mora), bili

Kralj s krunom - Rašip

su razlogom izvanredne poribljenosti arhipelaga. Iako današnje stanje ribljeg fonda nije ni blizu negdašnjem, Kornati su još uvijek u svijesti mnogih posjetitelja pojmom ribljeg eldorada. Autor je u kornatskom podmorju izbrojio više od stotinu podvodnih uzvisina različita oblika. Najčešće su među njima *braci* (podmorski vrhovi) i *mele* (plitki produžeci otočnih rtova). No najprivlačniji dio podmorja danas, osobito za ronioce jest takozvana *stâza* (*prag*, *kadija*), strmo odsječen podmorski rub prema otvorenom moru, koji je dio onog istog rasjednog niza što ga nalazimo na otočnom kopnu u obliku već spomenutih krunâ. Na stâzi i pod stâzom staništa su mnogih vrsta riba, rakova i koralja.

Iako s nekoliko izrazitih pličina i plitkih prolaza (Vesejuh, Kalahatin od Ropotnice, Sušica, Tovarnjak, Pinezelić, Misi), plovidba arhipelagom, uz malo opreza, ne predstavlja znatniju opasnost, prije svega zato što mnoge pličine imaju isti pravac pružanja kao i glavni kanali kojima se plovi kroz Kornate, to jest: jugoistok - sjeverozapad.

Biljke - svega ima, ništa se ne vidi

Budući da su otoci najduže služili kao pašnjak, prvi je interes vlasnika bila kvalitetna trava za što više ovaca i koza. Procjenjuje se da su svi pašnjaci arhipelaga mogli hraniti oko 7 000 ovaca, što govori o vrlo niskoj izdašnosti kornatske trave - *mogoruša* (*Brachypodium ramosum*). Potrebno je oko 10 000 m² za jednu ovcu. Zbog toga je na ovim pašnjacima mogla opstati samo tzv. *pra-*

Na prethodnoj stranici:
Iris illyrica Tomm

Geranium sp. et Euphorbia exigua

Corydalis acaulis (Wulf.) Pers.

Rubia peregrina L.

Euphorbia pinea L.

menka - mala, vižlasta i izdržljiva ovca koja, ako nema vode, pije i more.

Poput mnogih onodobnih stočara i težaka, i Kurnatari su do pašnjačkih i kasnije obradivih površina dolazili paljenjem. Postupak se obnavljao svakih nekoliko godina, po određenom redu i u određeno vrijeme. Iako se zna da su događaji ponekad izmicali kontroli, u cjelini, pašnjak se palio organizirano. Vidi se to po tome što svi otoci u arhipelagu nisu jednako goli i što dominatno raslinje na otočju, *mrta* (*Pistacea lantiscus*), nije jednako raspoređeno na svim točkama. Dokaz su zajednice *crnike* (*Quercus ilex*) na dva mjesta na Piškeri, Lavsi i veliki kompleks *Crnike* sa sjeveroistočne strane *Vruja*, u kojemu su svi vlasnici iz spomenutoga porta mogli "brati drva". Kurnatar se nije mogao odreći crnike. Ogrjev, drvo za razne alate i brodogradnja, prevažne su činjenice u životu težaka-pomorca. Osobito je potreba za gradnjom brodova čuvala crniku k'o oči u glavi.

Reichardia picroides (L.) Roth.

Centaurea ragusina L.

Lichenes

Vitex agnus-castus L.

Posljedica paljenja pašnjaka danas je gotovo lunarni pejzaž otoka Kornata i još nekih većih otoka, npr. Kurbe, Škuja, Lunge. Izolirana stabla divlje masline (*Olea oleaster*), *smrike* (*Juniperus oxycedrus*), komore (*Phillyrea latifolia*), smokve (*Ficus carica*) ili konopljike (*Vitex agnus-castus*) u ovoj bjelini kojom gospodari mogoruš i kamen više podsjećaju na land-art nego na ozbiljan prilog biljnom pokrivaču. Ipak, svega ima mnogo više nego što se vidi. Ovaj kameni okvir još uvijek čuva do danas popisanih 537 biljnih vrsta. Osim spomenutih, najvažnijima se po raznim osnovama čine: *slavuja* (*Salvia officinalis*), *smij* (*Helichrysum italicum*), *sita* (*Juncus maritimus*), *šparoga* (*Asparagus acutifolius*), *sikavac* (*Scolymus hispanicus*) i čeprj (*Asphodelus microcarpus*). Polja i vrtovi bili su nekoć zasađeni gotovo svim kulturnim biljkama, računajući i žitarice. Njihov neizravni trag jesu gumna, raspoređena po mnogim portima.

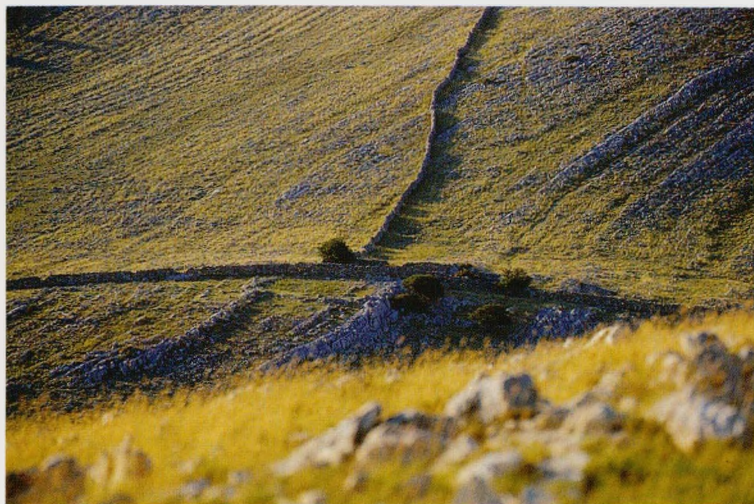

Mnoge će promjene zadesiti kornatski krajolik u šezdesetim godinama prošlog stoljeća. Neke su započele još ranije, kada je drvo u ribolovu zamijenila plinska svjetiljka, tzv. *petromax*. Posustajanje stočarstva, zatim poljoprivrede, pojava plina u kućanstvu, uvjetovali su velike promjene u izgledu krajolika. Nove nekontrolirane i u doba intenzivne poljoprivrede jako nepoželjne vrste postupno preuzimaju prevlast u pejsažu, osobito u blizini naselja. Među njima na prvom je mjestu alepski bor (*Pinus halepensis*).

Ograda za jednu smokvu - Kravjačica

Alepski bor (Pinus halepensis)

Mogoruš (Brachypodium ramosum) - isposnička hrana kornatskih stada

Voda - ima je svugdje, nigdje dovoljno

Vode je na otocima uvijek bilo nedovoljno, na Kornatima osobito. Padaline su na Kornatima ispod prosjeka susjednih otoka. Stoga su prvi Kurnatari pili vodu iz kraških jama. Neke od njih komuniciraju s morem, a neke ne. Na površini mora "pliva tanki sloj slankaste, tzv. bočate, vode. Gotovo svaki veći otok ima svoju jamu, a neki i više njih (Levrnaka 6). Speleolozi su ih pobrojili 24, autor 27, no ni jedan od ovih brojeva nije konačan. Najzanimljivijima se čine, osim

Pogled s Krbara

onih na Levrnaki, jame-špilje na otocima Kurbi, Piškeri, Mrtvaču, Tovarnjaku, Katini i Žutu (u Pinezelu). Voda na njihovu dnu odredila je imena nekim otocima i lokalitetima: *Jadra*, *Šipnate*, *Vruje*, *Vodenjak*, *Vodeni Opuh*, *Pišćak*...

Zbog poslovična siromaštva Kurnatara, poteškoća u izgradnji i pomanjkanju materijala, samo su rijetke kornatske obitelji imale cisternu. Cisterne po portima u načelu nisu bile pod ključem. Njihovom vodom služili su se i ribari nekurnatari (Prvićani, Ižani, Jezerani, Vrgadini...). Zauzvrat su pazili na dobra vlasnika u njegovoj odsutnosti. Jedinu javnu cisternu za potrebe ribara sagradila je Austrija u Kravjačici 1910.

Osobito mjesto u opskrbi vodom imale su, kao i na drugim otocima, *lokve*. Lokva je prirodna ili artificijelna udubina u nepropusnoj zemlji, obično u sredini polja. Lokve su bile u čestim sušnim razdobljima pouzdan izvor za napajanje stoke, kasnije i za zalijevanje vinograda. Pažljivo su održavane i danas još uvijek, iako zapuštene, predstavljaju najvrjednije etnološke sklopove u arhipelagu. Njihovo korištenje regulirano je običajnim pravom lokalne zajednice, ponekad i čvrstim ugovorom (poput onoga o diobi Kornata iz 1897.). Najveća i najbolje uređena bila je lokva u *Tarcu*. Veće lokve, osim Tarca, bile su, a i danas im se još vidi trag, u *Trtuši*, *Poselu*, *Pišćaku* (Kornat), na *Lavsi* i *Žutu*.

Kultna biljka na kultnom mjestu - smokva u liburnskoj gomili

Kornati - kolonatski posjed

Otočje bez stalna naselja

Dugi otok i najveći otok u arhipelagu, Kornat, bili su u ne tako davnoj prošlosti isto kopno. Vidljivi tragovi prvih stanovnika, *liburnske gomile*, po svojoj su strukturi jednake na jednom i drugom otoku. Postavlja se pitanje, kada je riječ o naseljenosti otočja, kako to da je Dugi otok, koji je, istina, mnogo veći od Kornata, premrežen s jedanaest naselja, dok se na Kornatima u čitavoj povijesti nije uspjelo utemeljiti ni jedno, u demografskom smislu riječi, pravo naselje. Istodobno mnogi zadarsko-šibenski otoci s nekoliko puta manjom površinom i s relativno lošijim uvjetima za život prvih stanovnika - naseljeni su.

Na mnoge se načine pokušalo odgovoriti na ovo zamršeno pitanje. Otok Kornat vrlo je dobro i za čovjeka povoljno razveden sa svoje od obale udaljenije strane, to jest s jugozapada. Ako se tome još pridoda da je prolaz Vela i Mala Provresa nastao relativno kasno (izdizanjem razine mora), mogla bi se velika udaljenost od centara demografske iradijacije na kopnu smatrati zaprekom u konstituiranju naselja. No u tom se slučaju postavlja pitanje kako to da Žut, također veći od mnogih susjednih naseljenih otoka koji je svojim pitomom i razvedenom obalom okrenut prema kopnu i nije od njega previše udaljen, nije uspostavio trajno naselje?

Povjesničari se slažu u tome da do konstituiranja naselja na ova dva otoka nije došlo zato što su oni oduvijek bili kolonatski posjed zadarskih gospodara. To je poznata i nepobitna činjenica, no ostaje otvorenim pitanje zašto su to Kornati oduvijek bili, a neki drugi otoci iz zadarsko-šibenskog arhipelaga - u trenutku naseljavanja po svemu slični njima - nisu? Ovo naizgled nevažno pitanje ne bismo ni spominjali da na ovim otocima nije sve, osim prirode, uvjetovano ovom činjenicom - činjenicom kolonatskoga posjeda. Pa što je to kolonatski posjed? To je u kornatskom slučaju prostor u kojemu svi vlasnici i korisnici imaju svoje trajno boravište (domicil) u nekom drugom naselju (Murter, Betina, Zaglav, Sali), a velik dio svog vremena i svojih aktivnosti provode na posjedu u arhipelagu. Odatle najveći broj posebnosti o kojima će biti riječi, a da bi se one lakše razumjele i pratile, bilo je potrebno ovo malo objašnjenje.

Kolonizacija Kornata - dar koji se nije mogao odbiti

Prvi stanovnici kornatskog otočja, kako je već kazano, bili su Liburni - etnos rasprostranjen na području koje je po njima u antici nazvano provincija *Liburnia* - koja se protezala od Istre do ušća rijeke Krke. Sami Kornati bili su dio akvatorija u kojemu su Liburni - čini se - suvereno vladali i čiji su promet kontrolirali, onaj

Murter - kornatsko antropološko ishodište

Tureta - custodia Insulae Sanctae Mariae

dio šireg akvatorija koji povjesničari antike nazivaju *Liburnicae insulae*.

Liburne su na Kornatima, od I. stoljeća nove ere, zamijenili novi kolonizatori. Teško je, osim na temelju ostataka materijalne kulture, reći na koji su način upravljali ovim prostorom, ali je razložno pretpostaviti da to nije bilo bitno drugačije od onoga što se događalo na drugim malim ili manjim otocima bez antičkih gradova. Posjed je bio dakle u vlasništvu ili na korištenju zaslužnih obitelji ili odanih podanika imperija. Budući da pisanih tragova nema, osim ako se njima ne smatraju preživjeli romanski oblici u imenima otoka, ustvrdit ćemo, kao i u slučaju Liburna, da je sve što znamo o toj vladavini do nas došlo preko ostataka razorenih *villa*, solana, vivarija ili tereta s potopljenih brodova.

U vremenu kada su Kornati bili dio važnoga plovidbenoga puta, a povjesničari misle da je jedan od tih

trenutaka pokušaj Justinijanove obnove Bizanta u VI. st., na otoku Kornatu sagrađena su najmanje dva objekta od izvanredne važnosti, oba na lokalitetu Tarac. Prvi je utvrda *Tureta* na vrhu iznad polja, s koje se nadzirao plovidbeni put kroz Kornatski kanal, a drugi crkva svete Marije u podnožju. Da je crkvi pripadalo važno mjesto u svijesti tadanjih stanovnika, vidi se iz toga što se od početka XIV. stoljeća čitav otok naziva raznim inačicama njezina imena, a najčešća je *Insula Sanctae Mariae* i iz nje izveden hrvatski oblik *Stomorin otok*.

Ime: Okrunjeni otok

Zanimljivo je međutim da dva najvažnija autora koja u to rano doba spominju jadranske otoke ne spominju Kornate. Ni Anonim iz Ravenne (VII. st.), ni Konstatntin Porfirogenet (X. st.) ne navode oblike koji bi se mogli pouzdano identificirati kao ime za ovo otočje. Neki autori žele vidjeti u Porfirogenetovoj složenici *Katautrebeno* moguća imena Katau i Greben (Tkon i Greben - ovo drugo odnosilo bi se navodno na Kornat).

Crkva Pohođenja Marijina - Gospe o' Tarca

Zovu ga Ražanj - jugoistočni krak otoka Kornata

Kornati su tijekom antike i srednjeg vijeka, kao i danas, bili ekumena na rubu društvenoga i gospodarskoga interesa. Vidi se to i iz nepostojanosti njihova imena. Tek na koncu ovoga razdoblja prvi put nalazimo jezični oblik blizak današnjem - *Encoronata* (Vescontijeve karte 1318.-1321.) - te nešto kasnije njemu slične *Lincoronata*, *Incoronata*, *Coronata*... Ako nema dvojbe u to da se svi oni mogu pouzdano izjednačiti s današnjim oblikom imena, mnogo se rasprava vodilo oko njegova podrijetla.

Lijevo:
Sveti Ante: blagoslov s Punte Opata

Skok smatra da je ime izvedeno od lat. participa prošlog *corrimatus* "razdrobljen, razmrvljen", što se po njegovu mišljenju dobro poklapa sa stanjem na terenu. Drugi lingvisti, među kojima je i autor, misle da ime dolazi od lat. participa *coronata*, još preciznije *incoronata* (*insula*) "okrunjen otok". Zaista, na svom jugoistočnom kraju Kornat započinje kamenom liticom oko vrha Opata, koja stoji poput krune na vrhu prvoga kornatskog rta. Kako su rtovi važna mjesta za imenovanje u otočnoj toponimiji, razložno je pretpostaviti da je po rtu čitav otok dobio ime, potom i čitav arhipelag. Mnogi su učeni pojedinci oblik *coronata* prevodili na hrvatski, pa tako susrećemo imena kao što su: *Krunjenica*, *Kraljevac*, *Krunarski i Krunski otoci*. No tako nikada nitko otočje nije zvao, a ne zove ga ni danas.

Gospodari mora i krša: Saljani i Murterini

Ribari

Noviju povijest kornatskog arhipelaga i odnose koji su na njemu trajali sve do druge polovice XX. stoljeća odredio je jedan izum. Naime, na početku XVI. st. zadarski plemić Šimun de Cedulinis izumio je lov srdela svjetlom. Do tada se plava riba lovila bez svjetla, za ljetnih *mrakova*, povlačnim mrežama, na unaprijed određenim (ždrebanim) poštama, a o lovu srdela nema spomena u dokumentima. De Cedulinis je svoj izum patentirao i dobio ekskluzivno pravo ribolova na Kornatima - tadanjem zadarskom akvatoriju - na 10 godina. Izum je za današnje shvaćanje bio primitivan. Pred provom broda stajala je rešetka na kojoj su gorjela drva. Svjetlo plamena, potvrdilo se, privlačilo je ribu i "dizalo" je na površinu. Ulov ribe primjenom nove metode udeseterostručio se. Nastala je prava ribarske groznica. Iako su Kornati i prije u sprezi s Telašćicom bili važno ribarsko odredište, to nije bila ni blijeda slika onoga što se dogodilo nakon Cedulinisova izuma. Osim promjene urbanog i društvenog lika mjesta Sali - ishodišta ribarskoga poduzetništva - izgradnje ribarskog naselja u središtu arhipelaga na *Jadri*, golemoga povećanja obrtnih sredstava i bogatstva pojedinaca, ova nagla ribarska pomama imala je i druge, vidjet će se kasnije, socijalne, demografske, gospodarske i političke posljedice.

Od tada su Kornati, uz hvarsko-viško, najvažnije ribolovno more na Jadranu, dominantni interes Serenissime, zadarskih i saljskih poduzetnika i ribara.

Prva i najvažnija promjena za sudbinu otočja i dalji tijek događaja bila je da su dotadanji pastiri - *koloni* s

Nekada središte kornatskoga ribarstva, danas nautičkoga turizma - Velika Panitula i Piškera

Zaštitnica kornatskih ribara - Crkva Porođenja Marijina u Piškeri

Dugog otoka - napustili stada koja su čuvali na kornatskim pašnjacima i "prešli" u ribare. Ovo novo, neodrživo, stanje prisililo je zadarske gospodare, zakupce kornatskoga pašnjaka, da na otočje dovedu nove pastire s drugoga ruba arhipelaga - s otoka Murtera.

Mletački i kasnije hrvatski ribarski poduzetnici, vlasnici brodova i mreža za lov na plavu ribu, smješteni u saljskom *Portu*, a potom i u *Pišken*, stoljećima su upravljali odnosima u kornatskom ribolovnom moru. Svježa i usoljena riba bila je prevažan proizvod da bi se nadzor nad njim, jednom uspostavljen, ispustio iz ruku. Čak su mletački galijuni štitili ribare u vrijeme gusarstva i nesigurnosti na moru. Koloni na kornatskom kopnu, beziznimno težaci i pastiri bez ikakvih obrtnih ili proizvodnih sredstava, iz ribolova su bili potpuno isključeni.

U opsežnim studijama o kornatskom ribarstvu u prošlosti, A. R. Filipi i J. Basioli potanko opisuju ribarske pošte, ribolovna sredstva, prihode, dažbine, troškove, ulov, a što je najvažnije, odnose koji su vladali između Saljana, ekskluzivnih gospodara akvatorija, i svih koji su na bilo koji način ovo ribolovno more htjeli dijeliti s njima. A njih nije bilo malo. Među najvažnijima su

Lijevo:
Ostaci ostataka nekadašnje ribarske slave - spreža u Piškeri

Na slijedećoj strani:
Velika Panitula s ruševinama mletačkoga kaštela

Ižani, Vrgadini, Murterini, Prvićani i Zlarinjani. Osobito mjesto na ovoj listi želja pripada Murterinima, iako nevažnim za povijest kornatskoga ribarstva do početka XIX. stoljeća. Jer, upravo je njima sudbina odredila da zajedno sa Saljanima u arhipelagu provedu nekoliko stoljeća.

S obzirom na to da se ni na Kornatu ni na Žutu nije uspostavilo naselje, Kornati su do danas ostali ono što su bili od antike, to jest kolonatski posjed. Zbog toga je prirodno što je razvitak kornatskoga ribarstva tekao preko gradova koji su bili gospodarski najmoćniji. Murter, tada Srimač, koji se prvi put spominje u isto vrijeme (1285.) kao i Sali (1289.), od prvog je dana iz te aktivnosti bio isključen, i to ne zbog udaljenosti od kornatskih ribarskih poštâ ili pomanjkanja radne snage, nego zbog udaljenosti od Zadra - tada najmoćnijega jadranskoga grada - u čijoj su se utjecajnoj orbiti našli Sali, najveće i najbliže naselje kornatskim lovištima.

Nepostojanje pravog naselja u Kornatima otvorilo je slobodan pristup saljskim ribarima i njihovim *paronima* prema kornatskom ribolovnom moru. To pravo na ribolov, koje se i danas s nostalgijom zaziva, bilo je u stvari pravo jačega i moćnijega, pravo prvopristigloga na osvojeni teritorij, od kojega se - kada se jednom praksom uspostavilo i interesom potvrdilo - teško odstupalo. Svijest o pravu prvenstva na ribolov u arhipelagu osobito je osnažila izgradnja ribarskog naselja na Jadri, današnjoj Piškeri. Prihodi koje je od saljskih trata i ulovljene ribe, poreza i dažbina, prodane soli i opreme vukla Venecija, Zadar, saljski paroni, crkva i na koncu ribari, toliki su da se pravni status kornatskih lovišta nije ničim mogao dovesti u pitanje. Njegovu postojanost jamčile su sve administracije: i mletačka, i zadarska, i austrijska, i starojugoslavenska. Logična posljedica takva stanja jest da su se svi kornatski otoci u trenutku administrativnog

ustrojstva Dalmacije na početku XIX. stoljeća našli u katastarskoj i političkoj općini Sali.

U čitavom dugootočkom akvatoriju bilo je oko četrdeset što boljih što gorih *pošta* za ljetni ribolov, a od toga ih se tridesetak odnosilo na Kornate. Na ovom mjestu treba reći i što se označava pojmom *pošta* u povijesti kornatskog ribarstva. Ribarska pošta, ili samo pošta, nije svako mjesto bogato ribom, već je to u prvom redu mjesto na kojem je ribolov bio tehnički izvediv. Budući da se mreža vukla po morskom dnu s obale, bila je to uvala čija konfiguracija dna ribolovni postupak nije dovodila u pitanje. To je razlogom što se mnoge povlačne mreže, neke uvale, u kasnijim razdobljima i brodovi s ribarskom družinom, nazivaju *tratom* (od lat. *trahere* "vući" i paticipa *tracta*). Iako se riječ sačuvala do danas, Hrvati su je često u imenima pošta zamjenjivali domaćom riječju *lov*, pa odatle imena uvala s ovom osnovom: Lovišće, Lojišće, *Lojena*... Na početku ribarskog *mraka* sve su ribarske družine sudjelovale u ždrijebu (*brušketu*) za ribarske pošte.

Ribarska okupacija kornatskih voda, više ili manje intenzivna, trajala je dulje od četiri stoljeća. Bezbrojne dukale, terminacije i presude zadarskih knezova, i kasnije sudova, držale su stanje pod nadzorom. Zahtjeve mještana sa susjednih otoka za pravo na ribolov sve su administracije sustavno odbijale. Ako se ponekad i od prilike do prilike popuštalo Ižanima, mnogo se to rjeđe činilo Prvićanima i Zlarinjanima, a osobito Murterinima.

Pastiri i težaci

Murterini su od početka XVII. stoljeća postali neugodan susjed u Kornatima, iako u početku potpuno nezainteresiran za ribolov te stoga, u svojstvu ribarskoga konkurenta, u dokumentima potpuno neprimijećen. Vrlo dugo, od početka intenzivnoga kornatskog ribolova pa sve do sredine XIX. stoljeća, status i mjesto Murterina na Kornatima bili su bitno drugačiji. Naime,

Dioba pašnjaka - zidi od mora do mora

na Kornatima je, osim akvatorija bogatog ribom, postojalo i kopno, i to - treba reći - veliko kopno s pašnjacima (69,5 km^2). Nakon što je većina Dugootočana napustila pašnjake i prešla u ribare, i vlasnici pašnjaka, također bogati Zadrani, traže pouzdane pastire za čuvanje svojih stada. Murterini, koji su se zatekli, osobito nakon prodora Turaka u zaleđe, na najnapučenijem hrvatskom otoku, traže egzistencijalni prostor izvan matičnih naselja i tako su se, prihvaćajući čuvanje stada na udaljenim otocima, našli na Kornatima. S obzirom na poslove koje su obavljali, obveze koje su bile vezane isključivo uz pašnjak, staništa udaljena od mora, siromaštvo, pomanjkanje brodova, obrtnih sredstava i svake vrsti potpore, konačno, zbog već spomenutoga prava Saljana na more i ribolov, ovi su "kopneni" Kurnatari ostali potpuno isključeni iz aktivnosti na moru i prihoda koji su se od njih mogli pribaviti.

Dvije su populacije - ribarska i težačka, saljska i murterska - kolonatske svaka na svoj način, živjele svaka na svome i svaka od svog dijela "osvojenog" životnog prostora. No još prije nego što su Murterini, Zaglavci i Betinjani otkupili pašnjak od zadarskih gospodara (1821., 1859., 1885. i 1896.), već od početka XIX. stoljeća, počinju ribarski sporovi s gospodarima mora. Murterini, Betinjani i Zaglavci, instalirani na kornatskom kopnu i vezani trajnim boravcima uza svoj posjed, usred akvatorija bogatog ribom i često gladni, morali su poželjeti da se i sami okušaju na moru. Saljani prosvjeduju pozivajući se na svoja povijesna prava. Ulog je velik. Saljani bi pastirima, novopečenim ribarima, progledali kroz prste upotrebu malih ribolovnih sredstava uz obalu, jer znaju iz iskustva da ih oni ionako varaju. Ta, mala sredstva, ne ugrožavaju njihove vitalne interese: ulov plave ribe na pravim poštama. Međutim, sada

Murterini, i ne samo oni, traže *svoja prava*, a za Saljane najbolnije od svih, pravo na lov na plavu ribu na pravim poštama.

Tek nakon Drugog svjetskog rata u dva navrata tadanja je vlast pokušala priznati činjenično stanje i omogućiti Murterinima pravo na ribolov u Kornatima. Odlukama koje su donesene nisu bili zadovoljni ni Saljani ni Murterini. Njima je naime kornatsko ribolovno more podijeljeno na dvije utjecajne zone, sjeverozapadnu "saljsku" i jugoistočnu "murtersku". Granica je išla od sredine otoka Piškere zamišljenom crtom prema istočnom rtu otoka Žuta.

Ustrojstvom općina i kotara u bivšoj Jugoslaviji, Kornati su 1952., pretpostavljamo prije svega zato što su njihovi najbrojniji vlasnici bili Murterini, stanovnici tadanje općine Tisno i kotara Šibenika, priključeni administrativno i katastraski kotaru Šibeniku (danas Šibensko-kninskoj županiji i novoosnovanoj općini Murter).

Uvala Ropotnica i polje Knježak

Kakvo je stanje danas? Ponavlja li se ponovno povijest? Tko danas "vlada" kornatskim arhipelagom? Egzodusom s hrvatskih otoka šezdesetih godina i napuštanjem mukotrpnih djelatnosti, Kornati su postajali sve pustiji, a posjed sve zapušteniji. S druge strane, otvaranje granica, procvat nautičkoga turizma i reputacija nacionalnog parka dovode u arhipelag svakim danom sve više posjetitelja. Težište aktivnosti bivših pastira i težaka potpuno se s pašnjaka i polja seli na obalu i more. Došlo je vrijeme za novu prilagodbu. Na redu je ugostiteljstvo i turizam. Je li to i njihovo posljednje "profesionalno" odredište? Sigurno ne. U prostoru koji je od 1980. makar formalno pod najvećim stupnjem zaštite, sigurno ih očekuju nove obveze i nova iznenađenja.

Kornatski vrhovi

Antropološka baština

Nastanak porta

Jezičnim oblikom *porat* na Jadranu se obično označava dobro zaštićena uvala. Isto je i na Kornatima. Međutim, osim ovog značenja, zbog nepostojanja općeprihvaćenoga termina za kuće raspoređene po kornatskim uvalama, *portom* se nazivaju, a i mi ćemo ih tako zvati, svi takvi habitati bez obzira na veličinu uvale i broj nastamba.

Prve kornatske kuće vezane za kolonatski posjed gradile su se u unutrašnjosti otoka, u težištu posjeda, na rubu kornatskih polja. Do danas ih je preživjelo desetak, uglavnom su napuštene, većinom u ruševinama. Bile su to prizemnice ili katnice s prostorom za stanovanje, konobom, cisternom za kišnicu i s krušnom peći. Štala i tor za ovce obično su bili smješteni uza samu kuću.

Otkupom Kornata u XIX. st., faktičkim preuzimanjem vlasništva nad pašnjakom, došlo je do nagle eksplozije krčenja - pretvaranja pašnjaka u vinograde i maslinike. Obradive su se površine u prvih dvadesetak godina nakon otkupa udvostručile. Sve duži boravci *na svome*, sve šarolikije aktivnosti (i ovce, i masline, i riba) i sve veća obrtana sredstva poticali su na traženje nužnoga prostora za privez broda, smještaj obitelji, čuvanje ribarske i težačke opreme na obali. Tražila se sigurna i zaštićena uvala što bliže udaljenom polju. Tako su nastale nastambe u uvalama na otocima Kornatu, Žutu i većim otocima arhipelaga. U lokalnom govoru *porti*. U početku, nakon otkupa i diobe posjeda, broj kuća u portima odgovarao je više-manje broju novih vlasnika. Kasnije je, usitnjavanjem, ovaj broj stalno rastao. Sve kuće jednoga porta u načelu se nalaze na pašnjaku jednog vlasnika - onoga čiji se dio našao u dijelu uvale pogodnom za siguran vez. Običajnim pravom prostor za gradnju kuće morao se ustupiti svakomu tko je imao pašnjak u zaleđu. Razumije se da je broj kuća najveći ondje gdje je otok najširi, a pašnjaka najviše. Na Kornatima to su *Vruje*.

Porat Koromašnja

Najveći kornatski porat - Vruje

Kurnaska kuća - sklonište iz nužde

Kako je sve važniju ulogu u životu "kopnenih" Kurnatara imao ribolov i veza kornatski porat - domicilno naselje, tako je i pristup moru postajao sve važnijim. Budući da je kuća morala biti smještena u blizini broda, a brod je bio medij koji je na okupu držao čitavo gospodarstvo (kornatsko i domicilno, kopnene i pomorske djelatnosti), *kurnaska* je od domicilne kuće bila udaljena onoliko koliko je svaka od njih bila udaljena od pristaništa (mula). Što je kuća bila bliže moru, to je život bio lakši. Zbog toga se i danas velik broj kornatskih kuća nalazi na pomorskom dobru (prema suvremenom shvaćanju pojma).

Ovo je osnovni razlog zašto se kuća u portu uvelike razlikuje od kuće na posjedu. Razlika se prije svega ogleda u dimenzijama. Kuća u portu manja je i skromnija. Ona je zapravo polivalentan volumen, prostor za boravak i skladište (*magazin*) istodobno. Treba znati, kada je riječ o kornatskoj kući, da je ona uvijek značila drugu kuću nekog vlasnika. Drugu u doslovnom, ali i u svakom drugom smislu: drugu po važnosti, drugu po veličini, drugu po opremljenosti... S obzirom na to da je svatko nastojao imati što bolju kuću u domicilnom naselju i da su svi bili siromašni, kornatska je kuća u portu bila minimum minimuma: jedna prostorija bez sanitarija, često i bez čatrnje, otvoreno ognjište, *taulac* - ležaj od dasaka na kojemu je spavalo onoliko članova obitelji koliko ih je bilo nazočno, niski stol s klupicama, polica za suđe, prostor za ribarske arti i težačku opremu...

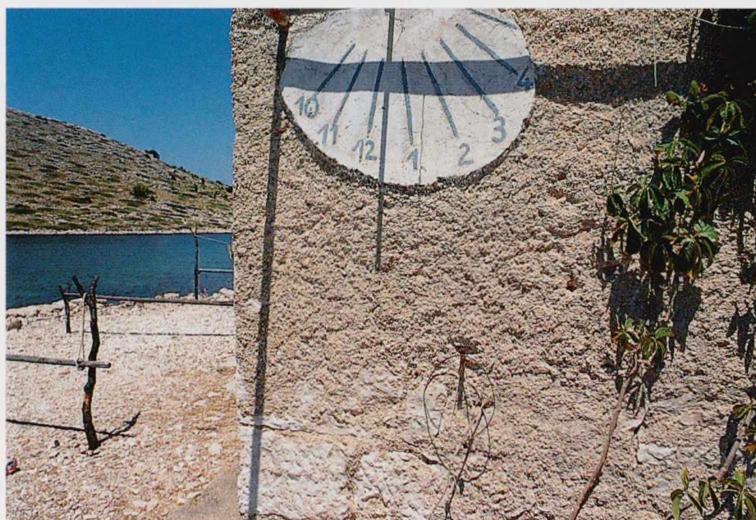
Na Kornatima je sve bilo manje i skromnije - kuća u Koromašnjoj

Na Kornatima je dobro služilo ono što drugdje više nije vrijedilo - kurnaska škura

Život Kurnatara odvijao se drugdje: na pašnjaku, u *ogradi*, u ribolovu, na *steralu*...

Siromaštvo i individualni način gradnje u gotovo nemogućim uvjetima dali su pečat i "stilskim" obilježjima kuća. To je prije svega skromnost u svakom pogledu: visini, veličini otvora, izboru materijala. To je, moglo bi se reći, minijatura koja govori više o životu Kurnatara i prošlosti Kornata nego sve što je do danas napisa-

Sunčani sat i steralo u Lavsi

Kuća u Lavsi

no o njima. Visina prvih kuća u portu ne prelazi 220 cm, najčešće su građene od kamena; nekoliko je obitelji uvijek u jednom bloku, pa se po broju vrata određuje i broj stanara. Osim vrata, najveći je otvor mala *hurijada* (prozorčić cca 60x50 cm). Kuće su prizemnice. Dojmljivost kornatske kuće proizlazi iz skromnosti i siromaštva, iz gotovo surove elementarnosti ljudskoga zakloništa.

Dostupnošću cementa i podizanjem standarda, *kurnaska* je kuća izišla iz tradicionalnih gabarita: sve je više betonskih kocki, velikih prozora, balkona i ograda, sve više surogata. Ovomu treba pridodati i neodgovorno prostorno planiranje, koje već 20 godine pitanja gradnje na Kornatima regulira općim zabranama. Kornatska kuća u portu krenula je putem suprotnim tradiciji.

Brod (i vjetar) - faktori integracije posjeda

Koje je mjesto zauzimao vjetar, njegov smjer i snaga u životu kornatskih ribara i težaka, može se donekle iščitati iz šarolikosti jezičnih izraza kojima se vjetrovi nazivaju, utvrđuju i opisuju. Za one koji danas brzim brodovima dolaze do Kornata za nekoliko minuta, ljeti i za razonodu, opremljeni suvremenim uređajima za navigaciju, ovaj se razgovor može učiniti suvišnim. Međutim u vrijeme kada se do ribarskih pošta i kornatskih porata plovilo satima i danima i kada su o snazi vjetra ovisila sva proizvedena dobra, brod i čovjek sâm, razgovor o vjetru i predviđanju vremena bio je razgovor svih razgovora - najvažnije pojedinačno iskustvo svakoga Kurnatara. Kornatski pastiri, da bi uopće bili pastiri, morali su najprije postati mornarima. Do svoga pašnjaka mogli su doći samo brodom.

Da bi se jedrilo, a ne veslalo, da bi se jedrilo, a ne izložilo opasnosti od prevrtanja, trebalo je dobro procijeniti vrijeme, dobro poznavati svoj brod, teret i posadu. Velike udaljenosti i plovidba od domicilnih ribarskih i težačkih naselja do kornatskih odredišta najdelikatniji je dio života Kurnatara. U tu je plovidbu bilo uključeno cjelokupno antropološko naslijeđe i iskustvo pojedinca. Svaki je dobar "*kapitan*" procjenu vremena radio sam: u križaljku je bila uključena trenutačna snaga i smjer vjetra, moguće pojačanje i promjena smjera, izdržljivost broda i opreme, snaga posade, količina i vrsta tereta. Konačno, stupanj nužnosti, bolest ili smrt u obitelji, pokvarljivost robe koju je trebalo dovesti do odredišta. Razumije se, i ufanje i vjera, i sveci zaštitnici i Majka Božja! Nebrojeni su rtovi na kornatskom plovidbenom putu s kojih oni, iz svojih kapelica, blagosiljaju Kurnatare.

Integrirajući čimbenik ovoga raštrkanoga i heterogenoga prostora bio je brod. Zbog golema prekomorskoga posjeda na Kornatima, nigdje se na Jadranu nije do te mjere razbuktala drvena brodogradnja kao na otoku Murteru, a Betina i Murter i danas su njezine perjanice. Nigdje potreba za sigurnim vezom nije do te mjere oblikovala urbani lik naselja kao ovdje. Zbog toga je murterska uvala Hramina još na koncu XIX. st. postala prva prava, doduše težačka, marina na Jadranu.

Suvremeni nautičari na Kornatima ne bi trebali prezreti, unatoč dobroj opremi za navigaciju, ovo golemo iskustvo. Činjenica da biraju za sidrenje i boravak one iste uvale koje je davno prije njih netko izabrao za svoj dom - govori sama za sebe. Uvijek treba imati na umu da se i za najljepših ljetnih dana može naglo podići nevrijeme. Lokalna se meteorologija često ne podudara s općim znanjem o vremenu i prognozom s radija. Zato preporučujemo svima koji se sidre da se o mikroklimatskim prilikama raspitaju kod onih koji ih najbolje poznaju - dakle kod ribara i lokalnog stanovništva.

Zaštitni znak kornatskog identiteta - latinsko jedro

U kornatskoj vjetrulji dva su opasna vjetra: *bura* (smjer: NE - SW) i *jugo* (SE - NW), ali oni, na sreću nautičara, ne pušu žestoko u ljetnim mjesecima. Ljeti osobito treba pripaziti na *jugo*, koje obično završava olujom (*leverom*). Nadolazak oluje može se prepoznati u pojavi tamnih oblaka na zapadu, koji se redovito brzo kreću prema istoku i jugoistoku, nošeni žestokim udarima vjetra iz smjera W ili NW (*maestral* i *pulent*).

Elementarna snaga prirode - jugo u Kantaraču; Lavsa

Suhozidi

Od svih proizvoda koje je stvorila kornatska ruka najvažniji i najupečatljiviji svakako je zid, točnije suhozid. Na psihološkom planu on je znak identiteta i vlastite definicije u prostoru. Na funkcionalnom, on osigurava besprijekorne odnose sa susjedima; na estetskom, on je znak one posebnosti koju urbanim prostorima osiguravaju velike katedrale ili rijetki umjetnički spomenici. Duljinu svih suhozida na otočju procjenjujemo na oko 250 km.

Kornatski zid u svoje tri osnovne izvedbe donosi kao na dlanu povijest odnosa na kornatskom kopnu i nezaobilazna je činjenica u njihovoj definiciji. Jedno od temeljnih obilježja suhozida jest sama orijentacija. Zbog toga što su svi veliki otoci izduženi, svi su zidovi građeni *od mora do mora*, to jest s jedne strane otoka na drugu. Zid je točno toliko visok da ga ovca ne može preskočiti niti prijeći na tuđi pašnjak. On je onoliko širok koliko je potrebno da ga snaga vjetra ne razori.

Od brojnih aktivnosti koje ulaze u opis kornatskih poslova jedna od obvezujućih bila je provjera stanja zidova nakon oluja ili jakih vjetrova. Danas, zbog slabije nazočnosti vlasnika i posustajanja interesa za pašnjak, velikog broja posjetitelja koji se slobodno kreću pašnjakom, ne obazirući se ni na vlasništvo ni na namjenu suhozida, razorenih je zidova sve više.

Osim prostorno, ograđeno suhozidom, svako je stado bilo definirano svojom osobitom oznakom, tzv. *biligom*. Bilig se stavljao janjetu na oba uha. Svaki je vlasnik

imao svoj bilig, različit od susjeda. Nakon strižbe, ovce su se razvrstavale po kategorijama i *brodile* - prevozile s otoka na otok. U načelu pašnjak jednog vlasnika tako je strukturiran da se sastoji od jedne velike parcele na Kornatu ili Žutu te jednog ili više malih otoka. Stoga se mali otoci nisu pregrađivali suhozidom. Na njima se ostavljao, a ostavlja se i danas, dio stada određen za posebne svrhe. Stado na malim otocima boravi bez pastira, često bez skloništa i najčešće bez vode. Mali je otok poput tora. Umjesto zidom, ograđen je morem. Običajni kodeks ponašanja u arhipelagu čuvao je stado na malom otoku od krađe, nažalost ne uvijek uspješno. Istina, i bizarni su događaji utjecali na saldo stada. Događalo se, a autor ovih redaka tomu je svjedok, da ovca (iz neobjašnjivih razloga) prepliva s otoka na otok.

Kao što se vidi na primjeru malih otoka, kornatska kolonija imala je i svoj kolonatski podsustav. Može se slobodno reći da je mali otok u odnosu na porat i

Znak kornatske prepoznatljivosti - suhozid

Zadnji suhozid izgrađen na Kornatima

pašnjak na Kornatu ili Žutu funkcionirao kao čitav arhipelag u odnosu na domicilna naselja - kao neka vrsta njegova produžetka u moru. Da je tome tako, najbolje svjedoče i danas dobro sačuvane pastirske kućice izvan porata, na otocima Kurbi, Škuju, Gustacu i Mani.

Zidom do mora

Uličina - slobodan prolaz kroz vlasnički labirint Trtuše

Stanovi i sakaturi

Boravak kolona na kornatskom pašnjaku dugi niz stoljeća odvijao se u vrlo skromnim nastambama izgrađenim u suhozidu. Danas im je tragova, zbog prirode materijala od kojega su bile sagrađene, vrlo malo. U zadnjoj fazi prije otkupa pašnjaka i neposredno nakon otkupa na većini posjeda sagrađeni su *stanovi*. Tik uz kuću ili malo dalje nalazio se tor za ovce i pojilište. Do početka izgradnje kućica na obali, *na stanu* se boravilo kontinuirano, a nakon toga samo u vrijeme mužnje. Najviše je stanova sačuvano ondje gdje je otok najširi, to jest na potezu *Knježak - Trtuša - Žejkovci - Šipnate*. Preostalim stanovima mogu se smatrati oni na otocima Kurbi, Škuju, Gustacu i Mani te prve kuće na Smokici, Žaknu, Lavsi i Levrnaki.

Prelaskom na obalu stanovi u polju sustavno se napuštaju. Diobom pašnjaka broj torova se umnažao, a kako se prvotna namjena prvih stanova izgubila, svaki se tor počeo zvati *stanom*, tako da danas opća imenica *stan* ne označuje više kuću za stanovanje, nego tor za ovce u suhozidu.

Ovce su se redovito skupljale u stanove. No na mjestima gdje takvih stanova nije bilo, a to se prije svega odnosi na otoke bez porta, gradili su se *sakaturi*. Sakatur je suhozid koji započinje od mora i ide u kopno pod određenim kutom u odnosu na obalu te zajedno s njom čini lijevak. U taj se lijevak pokušava satjerati ovce. Takvi se sakaturi i danas vide na Levrnaki, Lungi i Kornatu.

Polja i ograde

Pravim poljem na Kornatima mogli bi se smatrati jedino Tarac i Trtuša. Arhivski zapisi iz XIV., XV., i XVI.

Stan u Čukinu

Stan za ovce - Poselo

stoljeća navode samo njih, a o njihovoj važnosti svjedoči i činjenica da se otočje, osim po Svetoj Mariji i Tureti, u to doba i po njima imenuje (*Insula vocata Taraç* (1381), *Insula Sancta Maria in loco vocato Tartussa* (1524), *Insula Stomorin otoc loco Tertussa* (1595), *Taraz alla Toretta* (1596). Osim ovih, mnogo je skupina ograda koje se nazivaju poljima: *Knježak*, *Poselo*, *Koritnica*, *Žejkovci*, *Čukino*, *Lavsa*, *Grbe*... Kornatsko je polje u početku bilo zasađeno vinogradima i voćkama, a kasnije pretežito maslinama. No pravi su se maslinci sadili po rubovima polja, koja se tako stalno širila prema pristrancima.

Na slijedećoj stranici:
Trtuša - najveće kornatsko polje

Kornatski libar

Samo još jedan artefakt na kornatskom kršu pobuduje jednaku pozornost kao suhozid. To su izolirane ograde - maslinici obzidani širokim suhozidom, danas u velikoj mjeri zapušteni. Nalazimo ih na više od stotinu mjesta u arhipelagu, i to na "najneočekivanijim" lokacijama. Na strmim stranama Škuja i Smokice, na sedlima Smokvene i Gustaca, na blagim pristrancima Njivice, Piškere, Žakna, Lavse, Suhe Punte, Stativala, Pinezela i Grbe, na ravnim platoima od Knježaka do Šipnata. Vlasnik krša, naime, nije imao izbora. Mogao je krčiti samo na svome, a to njegovo mjesto nije uvijek bilo ni najpogodnije ni najplodnije.

Lepar u Kravjačici - lukobran u suhozidu

Pristup moru - skalice

Mul, skalice i steralo

Sâm kornatski *mul*, koji je bio drugi pol onoga pomorskoga puta što je vodio od domicilne luke do kornatskoga posjeda ili ribarske pošte, nije se ni u načinu gradnje ni u strukturi funkcija bitno razlikovao od mula u naselju. Jedina razlika zapravo je bila u tome što je kornatski mul bio više ribarski, a domicilni više težački. Ta je ribarska komponenta prostorno bila smještena između mula i kuće, a zvala se *steralo* (i *spansa*). Steralo je nasuti obalni rub, često pokriven oblucima. Uglavnom je toliko veliko koliko su "visoke" najviše mreže, a to otprilike znači desetak metara. Steralo je, kako samo ime kaže, služilo za steranje i sušenje mreža. No steralo je i više od toga. To je višenamjenski prostor na kojemu se odvijao važan dio kornatskih aktivnosti. Tu su se, osim mreža, sušile smokve, vuna nakon strižbe, oprana odjeća... Na steralu su se *tangale* - bojile prahom dobivenim od mrte - mreže, sušili parangali i pripremale vrše... Steralo je bilo i dnevni boravak, i terasa, i veranda Kurnatara.

Rub sterala ili mula završavao je *skalicama*. Skalice su osiguravale pristup moru za obavljanje raznih poslova: čišćenje ribe, pranje suđa, pripremanje arti za ribolov...

Male Vruje

Svi tradicionalni načini gradnje svjedoče o kornatskom prostoru kao antropološki oblikovanom krajoliku, koji osim afirmiranih prirodnih vrijednosti posjeduje vlastitu egzotiku arhajske elementarnosti u suživotu čovjeka i prirode. Ovaj ugođaj mnogi kornatski posjetitelji uzimaju kao njihovu najveću vrijednost, a upravo je on pod najžešćim pritiskom konfekcijske gradnje. Što zbog neznanja, što zbog prezira prema siromaštvu u prošlosti, što zbog udaljenosti od mjesta nadzora, ovaj se pastoralno-težačko-ribarski ugođaj topi naočigled svih: i Kurnatara, i posjetitelja, i zaštitara.

Udaljenost od obale, broj i veličina otokâ bez sumnje su utjecali na način njihova iskorištavanja. Teško je na velikom broju malih otoka uspostaviti uobičajene modele za život. Ni jedan sâm za sebe nije osnova za sigurnu egzistenciju. U takvom krajoliku svaka ljudska potreba može postati problem: i voda, i hrana, i transport, i uobičajeni načini ponašanja i privređivanja. Urbanizirane uvale nisu sela, sidrišta nisu marine, crkve nisu žarišta duhovnog života, škole su u prirodi i priroda sama... Onamo se ne dolazi na svijet niti bira mjesto za vječni počinak. Pomanjkanje vode znak je posebnosti, a upotreba struje nestandarni način ponašanja... Život na Kornatima uvijek je bio, a i danas je, kombinacija raznih djelatnosti i sinteza mnogih iskustava. Tu ima svega, ali ničega dovoljno. Živjeti *po kurnasku* danas znači izabrati minimum civilizacijske ponude, a sve ostalo tražiti u prirodi i u skladu s njom. Jer na Kornatima ništa nije jednostavno i ništa nije onako kako je negdje drugdje. Upravo suprotno! I to je bez sumnje jedan od razloga njihove izvanredne privlačnosti. Njihov zaštitni znak!

Kornati od porta do porta

Kako suvislo ploviti labirintom od 150 otoka? Koji smjer odabrati a da se ništa ne propusti? Itinerer koji vam nudimo kombinacija je zamišljenog i stvarnog, sinusoida koja bez prekida povezuje sva važna mjesta i otoke u arhipelagu. Kao polazište izabrali smo Proversu, sjecište svih plovidbenih pravaca. Od Proverse plovimo otocima pučinskog niza do Kurbe, a potom natrag Kornatskim kanalom, od porta do porta, ponovno do Proverse. Time su zaokruženi svi otoci i porti Donjih Kornata.

Uvala Mala Lavsa, poluotok Otočevac i otok Vesejuh

Drugo putovanje opet započinjemo u Proversi, plovimo Žutskim kanalom do najjužnijega žutskog rta, a zatim ponovno prema sjeverozapadu, od porta do porta, sve do otoka Glamoča i Tremulića. Putovanje Gornjim Kornatima i naše putovanje završava na Siti i otocima njezina niza.

Donji Kornati

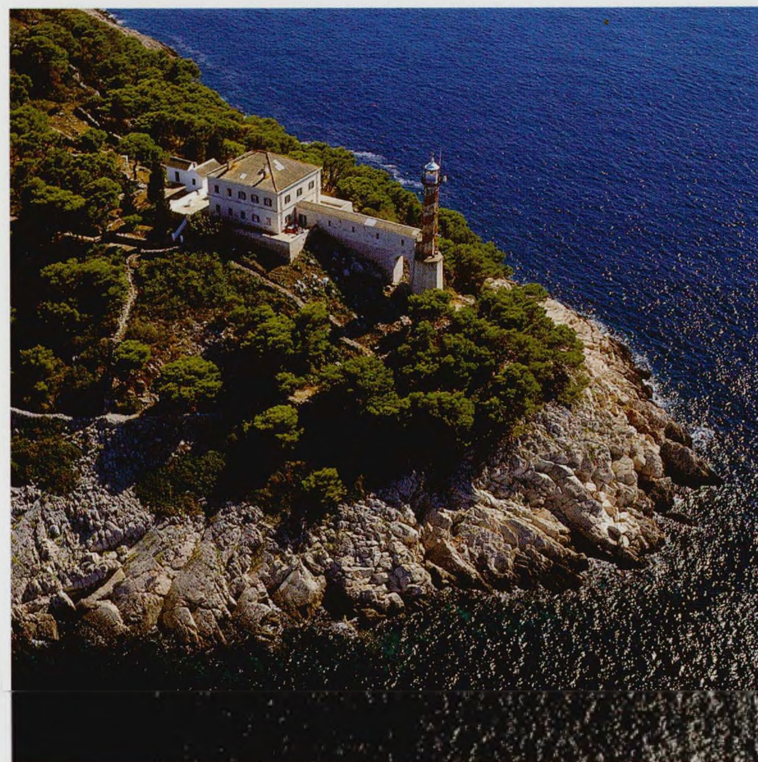
Pučinski pravac - ribarski

Vela Sestrica (77 500 m^2; duljina litorala: 1,3 km; visina: 56 m) - svjetionik dužobalne plovidbe na ruti *Blitvenica* (početak Kornata) - *Veli Rat* (kraj Dugog otoka). Svjetionik je sagrađen 1876. i ima stalnu posadu. Na Veloj Sestrici je i meteorološka postaja. U akvatoriju V. Sestrice još su *Mala Sestrica* i *Mala Aba* - obje u režimu zaštite Parka prirode Telašćica.

Levrnaka (1 819 983 m^2; površinom 4. otok; duljina litorala: 10 km; visina: 118 m). Levrnaka je u prošlosti najvažnija pošta zimskog ribolova. Osim ribolovno, Levrnaka se i na druge načine rano počela iskorištavati. Tako iz jednog ugovora saznajemo da su u XIV. st. na Levrnaki japnjenice davane u zakup. Za suvremena posjetitelja otok je osobito zanimljiv zbog dobra sidrišta (Anica) i pješčane plaže u uvali *Lojena*, jedine u arhipelagu. S vrha Levrnake, koji dominira nad Kornatskim kanalom, pruža se dojmljiv pogled na kor-

Sestrice

Vodi pomorce rutama otvorenog mora - svjetionik Vela Sestrica

Na prethodnoj stranici: Morsko dno - prirodni čimbenik kornatske autentičnosti

Mali Obručan

natska polja u zoni Taraca i na susjedne otoke: *Borovnik*, *Balun*, Mrtvač, Obručan Veliki i *Mali*. Na starijim kartama otok se često bilježi kao *Lovernata* i sl. Zbog toga što je Levrnaka bila poznata pošta zimskog ribolova, uvjerljivom se čini veza s participom tal. glagola *vernare* < lat. *hibernare* "provesti zimu", s kojim je srastao član: *la* + *vernata* = *Lavernata*.

Mana (398 189 m^2; površinom 15. otok; duljina litorala: 4,3 km; visina: 77 m). Mana je kao i Rašip otok s izvanrednom krunom, zapravo nekoliko njih, te s nekoliko lijepih uvala. Ovaj otok, za sada još uvijek neprotumačena imena, već dugo privlači pozornost posjetitelja i zbog ruševina za koje bi se na prvi pogled moglo pomisliti da su od davnine. A riječ je o kamenoj simulaciji

grčkog naselja, sagrađenoj za potrebe snimanja filma 1959. Iako ruševne građevine dočaravaju drugačiji ambijent, način njihove gradnje - kamenom u suho - jedno je od posljednjih svjedočanstva izvanredne vještine domaćih zidara-težaka.

Rašipi. Tri su Rašipa: Veliki, Mali i Rašipić. Za posjetitelja je svakako najzanimljiviji Veliki, koji ima prekrasnu i strahopoštovanja dostojnu krunu, možda najljepšu u arhipelagu. Njezin oblik povod je različitim imenovanjima i dodatnim imenima za Rašip.

Velika Panitula (176 880 m^2; površinom 24. otok; duljina litorala: 2,4 km; visina: 36 m). Otok nasuprot Piškeri i štiti je od vjetrova s pučine. Zajedno s Piškerom čini vrlo dobro zaštićen prolaz koji funkcionira kao uvala. Na otoku nikada nije bilo nastambi, osim kaštela iz XVI. st. u ruševinama, no odnedavna je sagrađena marina za 120 plovila. Nautički centar opskrbljen je tekućom vodom i ostalim pratećim servisima. Ime joj je metaforičko: umanjenica od: tal. *pane*, "kruh" (oblikom). Hrvatske istoznačnice ovog imena *Hljib* i *Pohljib* česte su u imenima zadarskih otoka.

Piškera (2 667 160 m^2; površinom 3. otok; duljina litorala: 10,3 km; visina: 127 m). Središte saljskog ribarstva u prošlosti i općenito najveće i jedino samo ribarsko naselje na Jadranu. Od početka XVI. stoljeća tu su bogati mletački, zadarski i saljski poduzetnici sagradili pedesetak kuća i *magazina*, sedam mula, pasarelu s mostom do *Velike Panitule* i crkvu, koja je podignuta 1560. pobožnošću ribara, kako kaže apostolski vizitator 1603., a vjerojatno i njihovim novcem. Crkva Porođenja Marijina (dimenzije 14,80 x 8 m) jedina je ribarska crkva na Jadranu, jer se bogoslužje održavalo samo za ljetnih mrakova. Takvo je stanje trajalo do 1939. Za II. svjetskog rata crkva je služila kao priručna bolnica, a nakon rata nema funkcije. Služba Božja ponovno je uspostavljena 1993. i održava se jednom na godinu, ne na dan nebeske zaštitnice, nego zadnje subote u srpnju. Venecija je ovdje izgradila dva kaštela za stanovanje i

Donja Vala na Mani

Što navješćuje jutarnje nebo?

službu pobirača dažbina te nadzor akvatorija. Čitavo se kornatsko more u to doba naziva *Peschiera di Sale* i *Peschiera di Zara*, pa je i samo naselje dobilo ime *Peschiera*, kasnije adaptirano u hrvatski Piškera, te je potisnulo u zaborav staro ime za otok, to jest Jadra. Piškera je za onodobne prilike bila dobro opskrbljena vodom, pa odatle vjerojatno i staro ime za otok. Oblik *jadro* je naime potvrđen na mnogim točkama kao ime za vodu.

Lavsa (1 625 784 m^2; površinom 6. otok; duljina litorala: 8,7 km; visina: 112 m). Lavsa, iako relativno malen otok, jedini je osim Kornata i Žuta imao sve uvjete za naseljavanje: i dobru uvalu, i vodu, i polje. S obzirom na vrlo staro i teško protumačivo ime, autor misli da je u dalekoj prošlosti bio spojen s *Piškerom*, tada *Jadrom*. Na Lavsi nalazimo ostatke iz svih epoha naseljavanja: liburnsku gomilu, ostatke *villae rusticae* iz I. stoljeća, najbolje sačuvane ruševine srednjovjekovne solane na Jadranu, *japnjenice*, habitate kasnijih i današnjih stanovnika. Lavsa je, uz Piškeru, najpoznatija pošta u prošlosti kornatskog ribarstva. Ima krune, polje, svoju lokvu i - što je za jedan otok i one koji ga posjećuju najvažnije - izvanredno dobro zaštićenu uvalu za sidrenje. U širem akvatoriju Lavse još su otoci *Kasela*, *Kaselica*, *Gustac* Kolobučar i *Oršjak* prema SE te *Vesejuh*, *Blitvica*, još jedan *Gustac* i tri *Kalahatina*, prema NW.

Ravni Žakan (224 432 m^2; površinom 23. otok; duljina litorala: 1,8 km; visina: 38 m). Posljednji kornatski porat u pučinskom nizu. Otok ima dvije izrazite uvale. U južnoj je danas mala lučica, granični prijelaz i restoran, a u sjeverozapadnoj su nastambe domicilnih vlasnika. Pridjev *ravni* u imenu stoji zbog izrazito ravna rta na kojem su ribari nekada sušili mreže. Drugi dio

Škanj, Velika Panitula, Piškera i Rašip

imena, *žakan*, hrvatska je prilagodba grč. *diakonos* "đakon". U životu Kurnatara Ravni Žakan bio je otok od osobite važnosti, jer se na njemu nalazila jedina stanica za otkup ribe u arhipelagu. U akvatoriju Ravnog Žakna mnogo je otoka, a najvažniji su *Kameni Žakan*, Janjčar, *Lunga*, *Gominjak*, *Vodenjak* te *Veliki* i *Mali Prišnjak*.

Pulara (24 576 m^2; duljina litorala 0,8 km; visina: 30 m). Otočić na pučini okružen s još dva manja, *Malom Pularom* i Volićem. Pulara i njezin akvatorij pod najstrožim su režimom zaštite unutar Nacionalnog parka Kornati i potrebna je posebna dozvola za pristup. Izvanredno stanište mnogih ptica, osobito *ronaca* (*Pediceps cristatus*). U podmorju Pulare pobrojeno je 226 vrsta bentoskih algi, 179 makrobentoskih beskralježnjaka, 62 vrste bodljikaša... Za ime se smatra da je metaforičkoga postanja: od lat. *pirus* "kruška" + dočetak - *aria* = *piraria*. No ovo izvođenje nije potpuno pouzdano.

Kurba (962 988 m^2; površinom 9. otok; duljina litorala: 11,6 km, visina: 118 m). Neki je zovu i *Kurba Vela*, da bi je se razlikovalo od *Kurbe Male* (Žutske). Kurba se prvi put spominje na Vescontijevoj karti zajedno s Kornatom na početku XIV. st. O njezinu imenu i o onima susjedne *Babine Guzice* i *Prduse* ispripovijedane su mnoge priče. Spominje se dovitljivost ribara koji su podmetali kartografima dok su bilježili imena kornatskih otoka. U svemu se može naći tračak istine, no kada je riječ o Kurbi, vjerojatnije je da ime stoji u vezi s njezinim oblikom *corba* "kriva, zakrivljena", ili staništem ptica (*corvus* "gavran" - vrh Gavrnjača na otoku). Kurba je jedan od rijetkih velikih otoka bez porta. Ipak, s jugozapadne strane dvije su kućice u kojima su boravili pastiri prilikom mužnje. Otoci u njezinu okruženju *Opusi*, *Lucmarinjak*, Okjuč, *Garmenjak* i *Desetinjaci* još se zarana spominju kao važne ribarske pošte. Najveći je među njima *Škuj*, s čijeg se vrha pruža jedan od najljepših pogleda na arhipelag.

Mali Škanj, Mala Panitula i Lavsa

Kornatski pravac - pastirski

Smokica (1 047 691 m^2; površinom 7. otok; duljina litorala: 6 km; visina 93 m). Smokica je prvi porat u kornatskom nizu s jugoistočne strane. Iako u imenu otoka prepoznajemo smokvu, Smokica je daleko poznatija po svojim maslinicima, nekada pašnjacima i siru, jer je pod "svojim nadzorom" držala goleme pašnjačke površine Kurbe i susjednih otoka u pučinskom nizu. Prema nekim tragovima čini se da se na Smokici vadio kamen još u antici. U njezinim su vodama još *Mala Smokica*, *Velika* i *Mala Skrižanja* te *Babina Guzica*. Na rtu *Škrovadi* spomenik je stradalim minerima u II. svjetskom ratu.

Vrata od Opata. Puntom od Opata i vrhom Opat započinje Kornat, najveći otok u arhipelagu. Prolaz između *Punte Opata* i Smokice širok je oko 1500 m i glavni je "ulaz" u Donje Kornate za sve one koji dolaze s obale od Biograda do Šibenika. No on je osobito važan za stanovnike mjesta Murtera jer je to najkraći put od mjesta do kornatskih porata i pašnjaka kojima su oni vlasnici u najvećem dijelu.

Opat i Koromašnja. Na samom jugoistočnom kraju velikog otoka još su dva porta, stariji *Kormašnja* i mlađi *Opat*, ranije *Vala od Opata*. Koromašnja je nastala uz malo polje i pašnjake u vrijeme kada su nastajali kornatski porti, a Opat je recentna postanja. Do prije nekoliko desetljeća uvala je bila ribarska pošta i ugodno mjesto za dnevni boravak ribara, a danas je poznato gastronomsko odredište. Koromašnja duguje svoje ime koromaču (*Foeniculum vulgare*), dok je Opat metaforičkoga postanja. Vrh i litica na njemu podsjećaju na opatovu mitru. Nasuprot Koromašnjoj dva su otoka: *Ravna Sika i Bisaga*. Dio otoka Kornata koji se proteže od Opata do

Je li ostatak antičkoga kamenoloma? Velika Garma na Lavsi

Ropotnice vrlo je uzak i bez polja. Samo s nekoliko izoliranih i zapuštenih maslinika na lokalitetima *Smokvena* i *Njivica*.

Ropotnica i Gujak. Ropotnica i Gujak mali su porti nastali kao obalni terminali polja *Knežaka* i *Koritnice* u njihovu zaledu. Promjena načina života: više ribolov i turizam, manje ovce i masline, pomaknula je vlasnike maslinika i pašnjaka prema obali. Ropotnicom započinju paralelni gorski nizovi između koji su smještena najveća kornatska polja: *Knježak*, *Koritnica*, *Trtuša*, *Žejkovci*, *Čukino* i *Tarac*. Pred Gujkom je otok *Koritnjak*, koji ime ne duguje svom izgledu, nego vezi s poljem *Koritnicom*, koje mu je nasuprot.

Srednjovjekovna solana u Lavsi - ruševine skladišnog zida

Na prethodnoj stranici:

Pulara - ekološki laboratorij Nacionalnog parka

Vruje, Male Vruje, Strižnja i Kravjačica. Ovo su najgušće naseljeni kornatski porti, stoga što je otok na ovom dijelu najširi, pa se tu nalaze i najveći pašnjaci koji su od početka novog vijeka i, da tako kažemo, druge kolonizacije bili i najvažniji gospodarski resurs Kurnatara. Otkupom Kornata od zadarskih vlasnika koncem XIX. st. bivši su koloni, sada vlasnici, umnogostručili obradive površine već spomenutih polja u zaleđu i tako stočarstvu, dotadanjoj monokulturi, pridodali poljoprivredu, osobito maslinarstvo. Svi su ovi porti, čiji je obalni rub premrežen malim mulima i steralima, ujedno i dobra sidrišta. Međutim, i za stabilnih ljetnih anticiklona treba ih birati prema snazi i smjeru vjetra. Razumije se, i prema gastronomskoj ponudi lokalnih ugostitelja. Vruje su najveći među njima, ujedno i najveći kornatski porat. Neki ih nazivaju Trtušom, po imenu polja u zaleđu. Čini se da ovo ime dolazi od lat. pridjeva *tortuosus* "krivudav", što bi moglo odgovarati izgledu ovog rano iskorištavanog polja, to više što se na temelju ostataka iz antike pretpostavlja postojanje *villae rusticae* na lokalitetu *Zlatarica*. Lokalitet nije stručno istražen.

Odmor galebova

Jato ronaca (Pediceps cristatus)

U kanalu pred ovim portima mnogi su otoci. Spomenut ćemo samo najvažnije: *Arapovac*, *Maslinjak*, *Sikice*, *Bisaga*, Golić i Strižnjak.

Jaja u rončevu gnijezdu na Pulari

Zemaljska i nebeska zaštitnica - utvrda Tureta i Crkva Pohođenja Marijina

Tureta i Gospe o' Tarca. Prostor oko polja Tarca bez sumnje je prvo kolonizirano mjesto na otočju. U *Žejkovcima*, susjednom polju, pronađena je sjekira iz neolitika, a oba su polja okružena mnogim liburnskim gomilama. Na brdu iznad Tarca sagrađena je, po svemu sudeći u VI. st., utvrda *Tureta*, čija je vojna posada osiguravala sigurnu plovidbu Kornatskim kanalom. Tureta je jedina utvrda iz toga vremena na Jadranu koja nije razorena, očito stoga što se nalazila na mjestu bez naselja, pa stanovništvo nije posegnulo za njezinim kamenom. Utvrda je danas u dramatično zapuštenom stanju. U podnožju brda, na prostoru između male uvale i polja,

sagrađena je, čini se u isto vrijeme, crkva svete Marije. Do danas još nije ponuđen odgovor na pitanje je li prije sagrađena crkva ili utvrda ili su možda građene istodobno.

Ovo je bila crkva velikih dimenzija (oko 20x13m) i teško je vjerovati da je služila samo lokalnim vjernicima jer tragovi naselju koje bi opsluživala tako velika crkva nisu pronađeni. Vjerojatnije je da je bila utočište mornara koji su u zaklonjenim uvalama Šipnata, Levrnake ili Telašćice čekali povoljne vjetrove za plovidbu Jadranom. Od crkve je danas sačuvana samo apsida i dio temelja. U kasnom srednjem vijeku u njezinu glavnom brodu podignuta je crkvica posvećena Gospi od Pohođenja, a koju narod zove *Gospe o" Tarca*. U njoj se prve nedjelje u srpnju održava služba Božja s blagoslovom polja i mora. Na stotine brodova tada hrli prema Tarcu.

Lučica. Lučica je jedan od prvih porata na Kornatu, jer je na katastarskim kartama (1824.-1830.) jedan od rijetkih u kojemu je ucrtana kuća. Uvala je malena i slabo zaštićena od zapadnih vjetrova. Kako se u zaleđu nalaze važna polja, to je broj korisnika porta bio nerazmjeran veličini uvale, pa je dio vlasnika na početku XX. stoljeća utemeljio novi porat, nekoliko kilometara na jugoistok, u *Kravja*čici.

Oni koji plove Kornatskim kanalom u akvatroriju Lučice osobitu pozornost moraju obratiti na sjeveroistočni rt i podmorje otoka *Tovarnjaka* (*Prišnjaka*), koji je vrlo plitak. Zbog toga treba ploviti bliže kornatskoj obali, a dalje od rta.

Šipnate. Ovaj porat s nekoliko kućica nosi znakovito ime iz davnine. Ono nas pouzdano obavještava o onome što je bilo važno prvim kolonizatorima. *Siphon* je u slobodnom tumačenju "izvor, kanal za vodu", a bunar na

Crkva u crkvi - ostaci apside iz VI. st. i nova crkvica u krilu stare

Prva nedjelja u srpnju - hodočašće kornatskoj zaštitnici

koji se ime odnosilo i danas je u upotrebi. Da je voda u ovako suhom krajoliku od prvorazredne važnosti za život, vidi se i po tome što je uvala rano naseljena. Svjedočanstvo su tragovi srednjovjekovne solane u moru, sagrađene možda, kako to neki recentni ostaci pokazuju, na ostacima starije, antičke.

Suha Punta. Idući od Šipnata prema *Suhoj Punti*, plovi se kroz predivnu uvalu što je zatvaraju otoci *Smokvenjak* i *Veliko Šilo* te dvije hridi *Drgunarica Velika* i *Mala*, na koje treba osobito obratiti pozornost u plovidbi. Uvala je dobro sidrište. Na kopnu su tri mala porta s maslinicima (*Pod Bižanj, Šandrini i Tribošci*). Tako dolazimo do Suhe Punte, posljednjega porta na otoku Kornatu sa sjeverozapadne strane. Vlasnici kuća, maslinika i pašnjaka jesu Dugootočani iz Zaglava. U portu je, osobito ljeti, vrlo živo. Nautičari koji plove prema Telašćici i Proversi moraju se čuvati rta pred portom, na što ih upozorava i njegovo ime: ovdje *suh* znači "plitak".

Katina (1 037 500 m^2; površinom 8. otok; duljina litorala: 6,8 km; visina: 117 m). I ovaj otok nosi ime na koje se s mnogo pouzdanja može primijeniti krilatica *Nomen est omen*. Katina dolazi od lat. *catena* "karika". Otok doista znači kariku između Kornata i Dugog otoka, koji su otprilike prije dvije tisuće godina bili isto kopno. Potapljanjem niskih prevlaka razdvojeni su jedan od drugoga, a u sredini je ostala Katina. Bivše prevlake sada su prolazi *Vela i Mala Proversa*, kroz koje uplovljavaju u Donje Kornate i Telašćicu svi koji dolaze iz naselja od Nina do Biograda. Katina je u antičko doba, zajedno s Telašćicom, bila dobra luka na putu od Velog

Rata prema jugoistoku, jer s južne strane Drugog otoka nema ni jedne sigurne uvala za boravak. Na krajnjem jugoistočnom rtu Dugog otoka (u to doba prevlaci) u I. st. n. e. sagrađena je najimpozantinija i čini se najkomfornija *villa rustica* na prostoru Kornata i Dugog otoka s velikim ribnjakom.

Na Katini su tri porta. Sjeverozapadni *Mala Proversa*, smješten uza sâm prolaz istog imena, jugozapadni *Pod Katinu*, i južnji, *Vela Proversa*, među posjetiteljima poznat po dobrom restoranu. Porat je danas organiziran kao lučica s privezištima. U akvatoriju Velike i Male Poverse te Katine ljeti je vrlo živo jer iz njega vode plovni putovi prema Parku prirode Telašćica, Nacionalnom parku Kornati i žutsko-sitskim otocima. Premda ime to ne sugerira, danas je dublji i bolje navigacijski opremljen prolaz Mala Proversa nego Vela Proversa.

Gornji kornati

Žutski kanal

Ploveći od Proverse prema jugoistoku uplovljavamo u Žutski kanal, dug 13 km (7 morskih milja), a širok između 700 i 2200 m. Kanal je omeđen s jedne i druge strane strmim i nepristupačnim obalama otoka Kornata i Žuta, a na svom početku i kraju otocima Gornja Aba (NW) i Dajne (SE).

Porti. Upada odmah u oči da ni surov reljef dviju obala nije obeshrabrio Kurnatare u uspostavi mjesta za boravak. Prvi porat na kornatskoj obali idući prema jugoistoku jest **Lupeška**. Uvala malo nezgodna imena. No, Betinjani, vlasnici kuća u uvali, maslinika i pašnjaka

Ograde u portu Pod Bižanj

Katina - otok koji spaja i razdvaja

oko nje, ne trebaju si zbog toga trti glavu jer je takvih imena na Jadranu mnogo (oblik istog sadržaja je *Tatinja* < *tat* "lopov"). Uostalom, ovakva imena obično nadijevaju drugi, oni koji na ovaj ili onaj način peru vlastitu savjest.

Dalje prema jugoistoku je **Statival**, uvala i pašnjaci u vlasništvu Zaglavaca, čini se, s obzirom na starost imena, vrlo rano nastanjena. Uvala se spominje u dokumentima kao važna ribarska pošta i mjesto otkupa ribe u prošlosti. Posljednji porat u ovom nizu na kornatskoj strani je **Stinjiva**, gdje je samo ime dostatno za sažet opis uvale.

Osobitu pozornost na obali Kornata privlače strme i nepristupačne, ali zato dojmljive, uvale: *Zala* i *Ravna Draga*, već spomenuta *Stinjiva* i odmah do nje *Ruževica*. Kada jedna uvala nosi atribut *Zala*, svaki je daljnji opis suvišan. Moglo bi se pomisliti da je zato *Ravna* pitoma i blaga, no takav zaključak bio bi pogrešan. Ravna je samo malo manje strma i opasna od Zale.

Magazinova škrila. Na vrhu iznad Ravne Drage jest *Magazinova Škrila*, kako je zovu Kurnatari (drugi i Vela Ploča). Škrila predstavlja kameni plato, osnovu jednoga klizišta s kojega se vrh otkotrljao niz padinu, što se i danas vidi. Nagnuta je prema istoku, a dimenzije su joj otprilike 200 x 160 m. Možda je nastala u istom trenutku i istim prirodnim postupkom kao i kornatske krune. Osim s podnožja, do Škrile se može doći i s jugozapadne strane, idući od porta Strižnja prema sjeveroistoku. Ovaj put je duži, ali manje strm, pa zato za mnoge i lakši.

Kako je već kazano, i žutska obala, ona s druge strane Kanala, slabo je razvedena i uglavnom neprikladna za nastanjivanje. Stoga se glavni žutski porti nalaze sa suprotne strane otoka Žuta. Ovdje je samo nekoliko manjih: *Maslinovica*, Kovačev stan i najstariji *Ježinov porat* (*Pod Muravnjak*). Kovačev i *Ježina* prezimena su u Murteru.

Svršata (224 432 m^2; površinom 22. otok; duljina litorala: 2,9 km; visina: 36 m). *Svršata* je najveći otok u

Žutskom kanalu. Za njega možemo sa sigurnošću reći da nosi romansko ime, ali ne i što ono znači. No to je ipak znak da se otok iskorištava od davnine. I zaista, u uvali ispred porta potopljene su ruševine najvjerojatnije antičkog ribnjaka. Vlasnici su otoka i maslinika iz Zaglava.

Žutski pravac - maslinarski

Žut je najveći otok u Gornjim Kornatima, a drugi po površini u arhipelagu (14,8 km^2; duljina: 11,7 km ili 6,3 morskih milja; duljina litorala: 45,9 km; visina: 176 m). Iako se u svojoj geomorfološkoj, prirodnoj, gospodarskoj strukturi ne razlikuje bitno od Kornata i njegovih otoka, Žut se nikada nije našao, poput Telašćice i Donjega Kornata, ni u kakvom režimu zaštite. Tomu je teško dati neko objašnjenje.

Žut, kao i velik otok s pitomim obroncima i uvalama, okrenut prema kopnu, što mnogi smatraju važnom činjenicom u naseljavanju jadranskih otoka, nije uspio, kao ni Kornat, uspostaviti stalno naselje. S obzirom na velike razlike u veličini, položaju i dispoziciji između Kornata i Žuta, očito je da je razlog za to bilo nešto treće, kako je već kazano, još uvijek neutvrđeno. I Žut je (suvremeni) kolonatski posjed Murterina te na Žutu zatječemo gotovo sve prirodne i antropološke oblike postojanja kao i na Donjem Kornatu. Sve, osim *kruna*.

Skok misli, a naknadne kartografske i jezične potvrde to mišljenje podupiru, da ime otoka dolazi od lat. pridjeva *junctus* - "dodan, priključen" nečemu. Imena slične motivacije nisu česta na Jadranu, pa je teško reći čemu je to Žut bio priključen i na koji način. Jedino na što možemo misliti jest da je riječ o Kornatu, od kojega ga dijeli Žutski kanal. Sâm se otok prvi put spominje u dokumentima 1421., a na kartama od 1546. (Gastaldi).

U antici gospodarsko žarište, danas prolaz - Mala Proversa

Pogled sa suhozida - otoci Žut i Dajne

Porat Stinjiva

Imena s karata: *Zonto*, *Zoto* i *Zut* zakoniti su prijelazni oblici prema današnjem hrvatskom *Žut*.

Prve potvrde o životu na kopnu, liburnske gomile i tumuli, dolaze s *Grbe*, *Travnja* i *Gubavca*, brda na čijim se sjeveroistočnim pristrancima danas nalaze najveći kornatski maslinici. U njihovu podnožju širi se uvala *Pod Ražanj*, najveća i najbolje zaštićena na otoku, pa treba zaključiti da je upravo ovaj dio Žuta ugostio prve kolonizatore. U kasnijim stoljećima Žut i Kornat slijede istu sudbinu, sve do otkupa 1885., od kada je Žut sa svim svojim otocima u posjedu bivših kolona s Murtera.

Porat Stinjiva

Porti na Žutu i na Kornatu raspoređeni su po zaštićenim uvalama. Nastavljajući putovanje prekinuto na jugoistočnom kraju Žutskog kanala, krećemo ponovno na sjeverozapad uz žutsku obalu, od porta do porta.

Hijača. Hijača se spominje u dokumentima o povijesti kornatskog ribarstva kao važna pošta, upravo najvažnija u žutskom akvatoriju. Ovo neobično ime moglo bi se povezati i s prvim potvrdama za Kornat, ako su one vjerodostojne: *Hya che vocatur Corona*, ali što bi to moglo značiti, nismo kadri odgonetnuti. Hijaču zatvaraju rtovi *Maslinovac* i Glavičina, a s pučine je štiti otok *Gustac*. U uvali su četiri porta: *Sabuni*, Hijača, *Dragišina* i Pristanišće, s mnogo maslinika unaokolo.

Pod Ražanj. Ovim se imenom danas naziva najveća uvala na Žutu, smještena između poluotoka *Ražnja* na zapadu i *Strunca* na istoku. Na pristrancima uvale, u podnožju *Grbe*, *Travnja i Gubavca*, iskrčeni su najpoznatiji murterski maslinici, a smatra se i da je ulje s ovih pristranaka najbolje. U uvali je nekoliko tradicionalnih porata s kućama i mulima: *Strunac*, Saruššćica, dvije *Žešnje* (*Velika* i *Mala*), *Golubovac* i *Pod Ražanj*. Odnedavno je u zapadnom dijelu uvale izgrađena suvremena marina sa stotinjak vezova i pratećim servisima.

Bizikovica i Pinezel. Ploveći dalje prema sjeverozapadu uz poluotok Ražanj, uplovljavamo u uvalu *Bizikovicu*. U samom dnu uvale kuće su i maslinici mnogih murterskih obitelji. S vrhova u blizini, *Tvrdomešnjaka* i *Krbara*, pruža se impresivan pogled na žutsko-sitski arhipelag. *Pinezel*,

Osnova velikoga klizišta - Magazinova škrila

Canticum canticorum kornatskog sklada - ograda u Kravjačici

Zid i ograda

posljednji porat u ovom nizu na otoku Žutu, pobuduje izvanrednu pozornost posjetitelja, ponajprije zbog maslinika koji ga okružuju sa svih strana. S obzirom na blizinu Proverse, dobru uvalu zaštićenu od *juga* i blage pristranke podobne za krčenje, formirao se vjerojatno vrlo rano. Na to upućuje i ime, ako je povezivanje s lat. *peninsula*, kako smatraju neki, pouzdano. Naime u rimsko doba, otočić *Tovarnjak* (Pinezelić) bio je spojen s kopnom i zatvarao uvalu Pinezel sa sjevera.

Glamoč (417 500 m^2; površinom 13. otok; duljina litorala 3,0 km; visina 53 m). Na Glamoču je porat s kućicama Dugootočana i mnogo maslinika. Dok se plovilo samo na jedra, za velikih bura, Glamoč je bio sigurno utočište Kurnatara.

Žutski arhipelag završava na sjeverozapadu trima otočićima. To su Trimulići (*Veli, Mali i Plitki*). Ovaj se potonji u Salima još naziva *Trstikovac*, a na starijim kartama *Lazaretto*. Upravo u njegovu podmorju potopljeni su muli, pa se misli da je njihovo postojanje od davnine odredilo ime čitavoj skupini.

Sita i njezini otoci

Žutski i sitski otoci i njihovo podmorje nisu opasnost za nautičara. Jedino opasno mjesto jest hrid *Misi* na ruti koja vodi od glavnih žutskih porata prema Murteru. Za razliku od kornatskih otoka koji se pružaju u nizovima, mali otoci žutsko-sitskog akvatorija uglavnom su raštrkani. Njihova imena, u manjku drugih potvrda, upućuju na čvrstu antropološku povezanost kolonizatora i na njihovo zajedničko ishodište jer su mnoga jednaka onima u Donjim Kornatima. Takva su: *Aba*, *Babujaš*, *Bisaga*, *Blitvica*, *Borovnik*, *Crnikovac*, *Gustac*, *Kalahatin*, (*Mala*) *Kurba*, *Maslinjak*, *Ravna Sika*, *Sikica* i *Tovarnjak*.

Kornatski kvadar

Ograda u Opatu

Napuštajući Tremuliće, na putu do Site plovimo uz *Skalu*, *Kurbu*, *Pelinjak*, *Brušnjak* i *Borovnik*

Sita (1 627 527 m²; površinom 5. otok; duljina litorala: 8,7 km; visina: 84 m). Ovaj je otok na kartama i u dokumentima zapisan kao *Sit*, a Kurnatari ga zovu *Sita*. Stariji jezikoslovci misle da nosi ime još iz antike i da je ono motivirano njegovim izgledom. Naime, lat. pridjev *situs* upravo znači "položen". No možda ne treba ići tako daleko u traženju značenja. Ime otoka može se bez poteškoća dovesti u vezu i s nazivom za biljku *situ* (*Juncus maritimus*), koja je bila vrlo važna u životu Kurnatara. Sita je pitom i relativno slabo razveden otok i, poput mnogih drugih kornatskih otoka s portima, u velikoj mjeri prekriven maslinicima. Na otoku je više malih porata (*Čitapina vala*, *Šumica*, *Dulukini*). Svi porti, osim Šumice, dobili su imena po nadimcima svojih vlasnika iz Murtera. Ovo je prvi posjed koji su murterski koloni otkupili od svojih gospodara, još 1821. Na sjeverozapad od Site još su dva otočića: *Balabra* i Lončarić (*Mala Balabra*), a na jugozapad tri: *Borovnik Sikica* i *Brušnjak*. Brušnjak je - razmjerno svojoj površini - najintenzivnije obrađen kornatski otok.

Šćitna (311 479 m²; površinom 20. otok; duljina litorala: 2,5 km; visina: 46 m). Gotovo je bez obrađenih površina i uglavnom je služila kao pašnjak. Odnedavna su vlasnici podigli prve kuće. Što znači ovo naoko obično ime, do danas nije protumačeno. Potvrde s karata *Schitna*, *Schita*, *Sitgnac*, *Sitno* i *Sitna* upućuju na povezanost sa susjednom Sitom.

Gangaro (309 898 m²; površinom 21. otok; duljina litorala: 3,2 km; visina: 34 m). Sitski niz na jugoistoku završava *Gangarolom*. Otok je velik, ali bez porta i maslinika. Ako mu ime dolazi od tal. *ganghera* "šarka na vratima", onda bi zajedno s još jednim *Gangarolom* jugoistočno

Telašćica - uvala Mir, Slano jezero i dugootočne stene

od njega "držao vrata" kroz koja se ulazi u Kornate s istoka. Upravo zbog ovoga drugog u blizini, kada ga valja razlikovati, dodaje mu se i pridjevak *Dulukin*, po nadimku vlasnika.

Telašćica

Od geološkoga postanja, preko zajedničke prošlosti u ribarstvu, do suvremene zaštite i iskorištavanja prostora, Telašćica i Kornati činili su i čine na mnoge načine jedinstvenu cjelinu.

Uvala Telašćica potopljena je sinklinala - produžetak do duboko u dugootočko kopno - Kornatskog kanala. Od *Punte Belevdira* (Rt Vidilica) do dna uvale (*Pasjak*), Telašćica je duga 9,1 km ili 4,9 morskih milja. Obala je vrlo dobro razvedena, tako da je unutar uvale još bezbroj manjih, od koji se neke spominju od davnine - npr. *Magrovica* - a druge su poznate bilo po svojim prirodnim odlikama (*Ćuška Dumboka*, *Ćušćica*, *Mir*), bilo kao ribarske pošte u prošlosti (*Vela i Mala Pošta*, *Rujnica*, *Jaz*, *Pod Omišenjak*, *Dragnjevica*, *Zdrača*, *Buhaj*, *Tripuljak*, i dr.). U samoj je uvali šest otoka i jedna hrid, a izvan nje, s jugozapadne strane, još su tri: dva *Garmenjaka*, *Veli* i *Mali*, te Taljurić. Taljurić je otok posebna izgleda, nizak i okrugao, ravan, kamena ploča uza samu morsku površinu.

Ostali otoci koji pripadaju Parku prirode Telašćica pobrojeni su među kornatskim otocima jer su njihov geomorfološki dio.

U najranijim razdobljima kolonizacije, još prije spomena prvih naselja na Dugom otoku, Telašćica je bez sumnje bila važna luka na dužobalnoj jadranskoj plovidbi. Osobito je mogla dobiti na važnosti nakon izgradnje Turete - utvrde na Kornatu - s koje se od VI. st. nadzirala plovidba Kornatskim kanalom. Možda je bila i razlogom njezine gradnje.

Ako danas prepoznajemo Telašćicu kao mjesto turističkoga hodočašća, osobito nautičkog, onda treba podsjetiti da je ova uvala svoju slavu i svoje mjesto u nacionalnoj memoriji zaslužila davno ranije kao ribarska pošta. Naime, u ispravi koju povjesničari datiraju u 995. godinu spominju se ribolovišta na Molatu (*in insula Mellata*) i u Tilagu (*in Tilago*) u *Velikoj uvali svetog Viktora*. S obzirom na sve okolnosti i ostale podudarnosti *Tilagus* se neprijeporno podudara s današnjom Telašćicom. Da podsjetimo: zadarski plemići, da bi izbjegli svade oko lovišta na zadarskim otocima, ove su dvije pošte darovali samostanu svetoga Krševana u Zadru. Ova je isprava ujedno i prvi hrvatski dokument o ribarstvu na Jadranu. Kada se govori o ribarstvu u prošlosti, treba uvijek imati na umu da more nije bilo pomorsko dobro, pa su ribarske pošte bile u vlasništvu komuna, plemstva i često samostana.

Da je Telašćica i njezin akvatorij (Katina, Mala Proversa i sjeverozapadne kornatske pošte, osobito Levrnaka) još davno prije prvog spomena bila iskorištavana, dokazuju liburnski i antički ostaci oko uvale i u podmorju: ranokršćanske crkve podignute na starijim antičkim lokacijama, *villa rustica* u Maloj Proversi s ribnjakom i ribnjak na Svršati te vrlo stare jezične potvrde u toponimima: samo ime za Telašćicu te imena *Magrovica*, *Omišenjak*, *Mir* i *Čuh* u raznim inačicama. Upravo je takvih imena na prostoru Telašćice najviše.

Danas je općenito prihvaćeno da oblik *Čuh* odgovara Porfirogenetovom *Pizuhu*, kojim imenom on u X. st. naziva Dugi otok. O mogućem značenju ovoga jezičnog oblika mnogo se raspravljalo, no važnijim od značenja riječi čini se lokacija na kojoj se nalazilo naselje, a nalazilo se upravo na ključnoj točki čitavoga tadanjeg zadarskog arhipelaga - u blizini dobro zaštićene uvale, najvažnije ribarske pošte na Jadranu i prolaza Proverse, koji je kontrolirao uplovljavanje u Kornate.

Iako se operativno središte kornatskog ribarstava od XVI. stoljeća nalazi u saljskom *Portu*, ni njegov nastanak ni njegov razvitak ne mogu se razumjeti bez postojanja veza s Telašćicom i Kornatima. Dobro je podsjetiti na ovom mjestu da su većinu svojih naselja na otocima Hrvati zasnovali podalje od obale, pa tako i Sali. Međutim, zbog blizine Telašćice i njezina ribolovnoga potencijala, glavni su se životni tokovi Saljana, osobito od početka XVI. stoljeća, kretali morem. Od tada se *Porat* (obalni dio Sali) sustavno naseljava i izgraduje, u čemu, osim Saljana, veliku ulogu imaju i novopridošli mletački ribarski poduzetnici.

Osim što se sastojala od niza dobrih pošta, Telašćica je bila i zaklonište za sve brodove koji nisu plovili iz Kornata do udaljenih Sali, osobito za nepovoljna vjetra. Do izgradnje ribarskog naselja na tadanjoj Jadri, u Telašćici se na *Gozdenjaku* vršio i otkup ribe.

Da bi se razumjela važnost ribolova u Telašćici, potrebno je malo objašnjenje. Neke vrste plave ribe, tune (*Thunnus thynnus*), palamide (*Sarda mediterranea*), lokarde (*Scomber colias*)... barem jednom godišnje ulaze u duboke uvale. Obično je to bilo, kada je riječ o Telašćici, u lipnju. U tadanjem zadarskom akvatoriju bilo je nekoliko takvih uvala. Osobito su bile poznate uz Telašćicu: Molašćica (danas *Luka* na

Otok ploča - Taljurić

Molatu), *Saharun* (na Dugom otoku) i *Anica* na Levrnaki (Kornati). Riba se čekala i pratila s najviših točaka u blizini uvale. Toponimi *Lokardenik*, najviši vrh nad Molašćicom, *Lokardenjak* (Sali), *Belvedir* i *Ribarska straža* (Telašćica) govore sami za sebe. "Stražu" su uglavnom držali starci, a mladi su radili u polju. Na najužem dijelu Telašćice (Vratima od Zaglavića) bila je potopljena mreža privezana konopima, kojima su se krajevi nalazili na suprotnim obalama. Na dojavu dimom da je riba prošla kroz *Vrata* pritrčali bi mladi s polja, konopima pritegli mrežu do površine i tako zagradili ribu. Lov se kasnije mogao odvijati i danima. Najveća količina, 70 vagona tako ulovljene ribe, prema autentičnom svjedočenju saljskog ribara Josipa Armaninija autoru, ulovljena je u lipnju 1929. godine.

Budući da se u ispravi s konca X. st. navode kuće, može se zaključiti da je, malo iza uvale Magrovice kojom završava Telašćica (spominje se u ispravi kao *Megarus*), bilo naselje Tilagus. Ovaj zaključak, osim spomenutog navoda, podupire i postojanje dviju crkava, od kojih je jedna - ona svetog Viktora - dala prvo ime čitavoj uvali (*ualle maiori Sancti Victoris*), a sačuvan je spomen na crkvu, osim u materijalnim ostacima, i u imenu lokaliteta *Citorij*. Druga je crkva posvećena svetom Ivanu. Po njoj su dobili imena *Stivanje polje* i *Stivanja gora*. Obje su crkvice u ruševinama, skromnih dimenzija, po stilskim obilježjima ranosrednjovjekovne. Sveti se Ivan prvi put spominje 1060., a za svetog Viktora nema točnoga podatka, no kako se po njemu u ispravi zove čitava uvala, možemo ga smjestiti najkasnije u X. stoljeće.

Danas je Telašćica zaštićeni spomenik prirodne baštine. Osobito mjesto njezine privlačnosti, osim čista mora i razvedene obale, čini jedino slano jezero na hrvatskim otocima. Naime, na poluotoku koji Telašćicu brani od otvorena mora, između vrha *Muravnjaka* i uvale *Mir*, smjestilo se malo, plitko, jezero. Neki ga nazivaju *Slano*, drugi *Mir*, a lokalno stanovništvo samo *Jezero*. Jezero ima površinu od 0,23 km^2 (910 m na najdužem i 280 m na najširem dijelu). Slano je jer komunicira s

morem. Zbog evaporacije i male dubine, salinitet je veći nego u okolnom moru, a veće su i temperaturne amplitude. Bogato je ljekovitim blatom, osobito u svom jugoistočnom dijelu, a siromašno ribom. Od mora ga dijeli prevlaka *Prisika*, preko koje se more za olujnih vjetrova može i izravno preliti u jezero. Prisikom započinje niz strmaca s jugozapadne strane Telašćice dug sedam kilometara, a proteže se sve do rta *Lopata*. Među njima je najviši Grepašćak.

Prilozi

1. Otoci Donjega Kornata od sjeverozapada prema jugoistoku

1. Katîna
2. Vȅla Âba/Dōnja Âba
3. Kurnȁt
4. Māla Katîna
5. Vȅlika Sestrȉca/Tajēr
6. Māla Âba
7. Dragunârica Māla/Dragunâra Māla
8. Vȅliki Bȗč/Obȗč
9. Dragunârica Vȅlika/Dragunâra Vȅla
10. Māli Bȗč
11. Māla Sestrȉca
12. Šȉlo/Šȉlo pod Bižānj
13. Sȉkica
14. Māli Obručān/Trbȕh
15. Zornīk
16. Smȍkvenjak
17. Crnȉkovac/Mālo Šȉlo
18. Obručān
19. Levrnȁka
20. Mrtvāč/Mrtvȁc
21. Kalahatīn
22. Tovārnjak/Vȅli Prīšnjak
23. Svršâta
24. Sušȉca
25. Māla Svršâta
26. Borovnīk

Prisliga na Kurbi

27. Balūn
28. Mȁna
29. Plešćȉna
30. Golīć/Mȁla Bisȁga/Gōlac
31. Strižnjȁk
32. Bisȁga
33. Dōnja Sȉkica/Caparīnjak
34. Gōrnja Sȉkica/Kamičȉć
35. Plíka Sȉkica
36. Kalahatīn
37. Dōnji Kalahatīn
38. Mȁslinjak/Mȁsnovac
39. Mȁli Rašīp
40. Arȁpovac/Crnȉkovac
41. Rašipȉć
42. Rašīp
43. Piškēra
44. Korītnjak/Zmōrašnji Gustȁc
45. Gustȁc
46. Kalahatīn o' Gustáca
47. Vȅlika Panîtula
48. Kalahatīn o' Ropōtnice
49. Blȉtvica/Kūrčev Primētnjak
50. Kalahatīn o' Piškēre
51. Vȅliki Škȁnj
52. Mȁli Škȁnj
53. Mȁla Panîtula/Panîtulica
54. Vesejūh
55. Lȁvsa
56. Gustȁc/Bēli
57. Kolobučār
58. Kasēla
59. Ōršjak
60. Kasēlica/Mȁla Kasēla
61. Prīšnjak
62. Vodenjȁk
63. Mali Prīšnjak
64. Bisȁga/Krpejȉna
65. Gominjak
66. Lūnga
67. Rȁvna Sȉka
68. Rȁvni Žakân
69. Mȁli Vodenjȁk
70. Janjčār
71. Kamēni Žakân
72. Škūj
73. Smōkica
74. Volīć
75. Prdūsa
76. Pulâra/Vȅlika Pulâra
77. Vodenjȁk/Delīnov Vodenjȁk
78. Dōnji Desetinjak
79. Gōrnji Desetīnjak
80. Mȁla Pulâra
81. Gārmenjak
82. Grēgo
83. Desetīnjak
84. Kūrba/Kūrba Vēla
85. Mȁla Smōkica
86. Okjuč
87. Bȁbina Guzȉca
88. Lucmarīnjak
89. Mȁla Skrižȁnja
90. Zmōrašnji Opuh
91. Skrižȁnja/Vȅlika Skrižȁnja
92. Južnji Opȕh
93. Mr̄tenjak/Mr̄tovnjak
94. Vodēni Opȕh/Plíki Opȕh
95. Kamēni Opȕh
96. Vr̄tlić
97. Sȁmograd
98. Bȁčvica

2. Otoci Gornjega Kornata od sjeverozapada prema jugoistoku

1. Božȉšnjak/Božȉtnjak
2. Kūrba/Kūrba Mȁla
3. Balȁbra
4. Lončarȉć /Mȁla Balȁbra
5. Mȁli Trēmulić/Mȁli Trēmul
6. Plȉtki Trēmulić/Trstȉkovac
7. Vȅlika Skȁla
8. Vȅliki Trēmulić/Vȅli Trēmul
9. Gōrnja Âba
10. Mȁla Âba/Âbica
11. Glamȍč/Glavȍč
12. Sȉta
13. Pelīnjak
14. Mȁla Skȁla
15. Brȍskvenjak
16. Brušnjȁk
17. Sȉkica
18. Borovnīk

U labirintu suhozida - porat Koromašnja

19. Krbarȉć/Glavočȉć
20. Rônčić
21. Sȉka/Pinezȅlić/Tovār
22. Žȕt
23. Rávna Sȉka
24. Bȁba
25. Šćítna
26. Dȉd
27. Mȁslinjak
28. Gangarō/Dulūkin Gangarō
29. Tovārnjak
30. Gustȁc
31. Bikarȉjica/Počîvalo
32. Vȅlika Bisȁga
33. Māli Babujāš
34. Vȅliki Babujāš
35. Māla Bisȁga
36. Mîsi
37. Rávna Sȉka
38. Sanđȅla/Galijôlica
39. Galijôlica
40. Māli Dinarȉć
41. Vȅliki Dinarȉć
42. Kalahatīn
43. Babujāš/Vȅliki Crnȉkovac
44. Âba/Žȕška Âba
45. Crnȉkovac
46. Vȅlika Dâjna
47. Blȉtvica
48. Kȁmenar
49. Klîn/Māla Dâjna
50. Srȉdnja Dâjna
51. Gōrnja Dâjna
52. Brušnjȁča

3. Svi kornatski otoci (Donji i Gornji Kornat) po abecedi

Aba/Žuška Aba
Arapovac/Crnikovac
Baba
Babina Guzica
Babujaš/Veliki Crnikovac

Kornatski vlasnički rebus - Smokica

Porat Strižnja

Bačvica
Balabra
Balun
Bikarijica/Počivalo
Bisaga
Bisaga/Krpejina
Blitvica
Blitvica/Kurčev Primetnjak
Borovnik
Borovnik
Božišnjak/Božitnjak
Broskvenjak
Brušnjača
Brušnjak
Crnikovac
Crnikovac/Malo Šilo
Desetinjak
Did
Donja Sikica/Caparinjak
Donji Desetinjak
Donji Kalahatin
Dragunarica Mala/
Dragunara Mala
Dragunarica Velika/
Dragunara Vela
Galijolica
Gangaro/Dulukin Gangaro
Garmenjak
Glamoč/Glavoč
Golić/Mala Bisaga/Golac
Gominjak
Gornja Aba
Gornja Dajna
Gornja Sikica/Kamičić
Gornji Desetinjak
Grego
Gustac
Gustac/Beli
Gustac/Južnji Gustac
Janjčar
Južnji Opuh
Kalahatin
Kalahatin
Kalahatin
Kalahatin o' Gustaca
Kalahatin o' Piškere
Kalahatin o' Ropotnice
Kamenar
Kameni Opuh
Kameni Žakan
Kasela
Kaselica/Mala Kasela
Katina
Klin/Mala Dajna
Kolobučar
Koritnjak/Zmorašnji Gustac
Krbarić/Glavočić

Kurba/Kurba Vela
Kurba/Mala
Kurnat
Lavsa
Levrnaka
Lončarić /Mala Blabra
Lucmarinjak
Lunga
Mala Aba
Mala Aba / Abica
Mala Bisaga
Mala Katina
Mala Panitula/Panitulica
Mala Pulara
Mala Sestrica
Mala Skala
Mala Skrižanja
Mala Smokica
Mala Svršata
Mali Babujaš
Mali Buč
Mali Dinarić
Mali Obručan/Trbuh
Mali Prišnjak
Mali Rašip
Mali Škanj
Mali Tremulić/Mali Tremul
Mali Vodenjak
Mana
Maslinjak
Maslinjak/Masnovac
Misi
Mrtenjak/Mrtovnjak
Mrtvač/Mrtvac
Obručan
Okjuč
Oršjak
Pelinjak
Piškera
Plešćina
Plika Sikica
Pliki Tremulić/Trstikovac
Prdusa
Prišnjak
Pulara/Velika Pulara
Rašip
Rašipić
Ravna Sika
Ravna Sika
Ravna Sika
Ravni Žakan
Rončić
Samograd
Sanđela/Galijolica
Sika/Pinezelić/Tovar
Sikica
Sikica
Sita
Skrižanja/Velika Skrižanja
Smokica
Smokvenjak
Sridnja Dajna
Strižnjak
Sušica
Svršata
Šćitna
Šilo - Šilo pod Bižanj
Škuj
Tovarnjak
Tovarnjak/Veli Prišnjak
Vela Aba/Donja Aba
Velika Bisaga
Velika Dajna
Velika Panitula
Velika Sestrica/Tajer
Velika Skala
Veliki Babujaš
Veliki Buč/Obuč
Veliki Dinarić
Veliki Škanj
Veliki Tremulić/Veli Tremul
Vesejuh
Vodeni Opuh/Pliki Opuh
Vodenjak
Vodenjak/Delinov Vodenjak
Volić
Vrtlić
Zmorašnji Opuh
Zornik
Žut

4. Svi kornatski porti

Pučinski niz:

Rāvni Žakân
- Jȕžnja Vâla
- Zmȍrašnja Vâla

Kameni Žakan
Lavsa
Piškera
Vȅlika Panitula
Levrnȁka

Kornatski niz:

Katîna
- Māla Provērsa
- Pod Katînu
- Vēla Provērsa

Svršâta
Kurnât
- Sūha Pūnta
- Trȉbošci
- Šāndrini
- Pod Bižânj
- Šipnâte
- Lučȉca
- Krȁvjačica
- Strižnjā
- Māle Vrȕje
- Vrȕje
- Gūjak
- Rȍpotnica
- Koromȁšnja
- Opȁt
- Stȉnjiva
- Stativāl
- Lupēška

Smȍkica

Žutski niz:

Glamȍč
Žȕt
- Pinezēl
- Bizȉkovica
- Pod Ražânj
- Gōlubovac
- Vēlika Žēšnja
- Māla Žēšnja
- Sarūšćica
- Strunȁc
- Sabūni
- Dragȉšina
- Hijȁča
- Prîstanišće
- Pod Murávnjak
- Kovačēv stân
- Mȁslinovica

Sitski niz:

Šćítna
Sîta
- Dulūkini
- Šūmica
- Čitâpina Vâla

Sadržaj

UGLJAN

PAŠMAN

IŽ

DUGI OTOK

Sali

LAVDARA

SIT

SITSKI KANAL

ŽUT

LAVDARSKI KANAL

ŽUTSKI KANAL

KORNAT

KORNATSKI KANAL

MURTERSKO MORE

VRGADA

KURBA VELA

Samogradska vrata

PIŠKERA

LAVSA

KAKAN

ŽIRJE

TETOVIŠNJAK

SMOKVICA V.

MANA

LEVRNAKA

VIDI UPOZORENJE 2

Magnetska varijacija 1°00'E 1991 (3'E)

Magnetska varijacija 1°10'E 1991 (3'E)

NIJE ZA NAVIGACIJU

9 789531 795982